

Κωνσταντίνος Θεοτόκης,
Οι σκλάβοι στα δεσμά τους

ΜΕΡΟΣ Α'

1

Η Κυρία Φωτεινή ήταν στο μαγειρείό της. Ήταν μια γριά κυρία, που 'χε περάσει κιόλας τους εξήντα χρόνους, μικρή στο ανάστημα, ντυμένη με απλά μαύρα φορέματα, με μιαν πάνινη γαλάζια ποδιά δεμένη στη μέση της, με ζαρωμένο το πρόσωπο, ωχροό και στεγνό πολύ, με βαθουλωμένα και ξεθωριασμένα μάτια υγρά από κάποιο δάκρυ.

Σε μια γωνιά του μαγειρείου εκαθότουν, σε μια ξύλινη καρέκλα, μια πλιο γριά ακόμα υπηρέτρια, που ακουμπούσε το κεφάλι στο χέρι, εφαινότουν βαρύθυμη και κείνη και δεν εμιλούσε.

Ήταν απόγιομα αργά. Το παραθύρι ήταν ανοιχτό. Όξω ο ήλιος που εκόντευε να δύσει ερόδιζε στον ουρανό τα λίγα σύγνεφα. Ένας ανάλαφρος αέρας έμπαινε μέσα, υγρός και χλιαρός, ανοιξιάτικο φύσημα μέσα στην καρδιά του χειμώνα.

Σ' ένα μικρό χαλκωματένιο αγγειό η κυρία Φωτεινή εξέσταινε λίγο ζουμί. Τ' ανακάτευε μ' ένα ξύλινο κουτάλι, τ' άφηκε να χοχλάσει, το τράβηξε από τ' αναμμένα αθράκια, έσπασε μέσα δυο αυγά και φέρνοντας στο στόμα της την άκρη του κουταλιού για να το δοκιμάσει, είπε με το νου της αναστενάζοντας:

-Τόσο κακά!...

Κι εγύρισε προς την πόρτα προσέχοντας μην άκουε κάτι κι εξανασυλλογίστηκε:

-Δε θα το φάει! δεν παίρνει πλια τίποτε!...

Εκούνησε πικρά το κεφάλι· στο πρόσωπό της εφάνηκε η κατάκαρδη στενοχώρια του άνοπλου ανθρώπου, που ο φόβος τού παγώνει τα σπλάχνα και που δε θέλει ή δεν μπορεί να παραδεχτεί δυνατή τη συμφορά του, αλλά που δε χάνει τη δύναμη, ως το τέλος, και από το νου της ωστόσο επέρασε σα μια απαίσια αστραπή η τρομερή ιδέα που θα πιθυμούσε να την ξεφύγει: -Θα ετελείωνε!...

Ύψωσε απελπισμένα στον ουρανό τα μάτια της και τα χείλη της εβάλθηκαν να τρέμουν:

-Ο Άλκης μου!... Ω δεν μπορεί!... δεν μπορεί!... Ο Θεός δε θα το θελήσει... Γιατί, μα γιατί να τιμωρήσει εμέ τη γριά τη χήρα... Δε με παίρνει εμένα καλύτερα;... Εκείνος έχει τη ζωή μπροστά του!... Ω!...

Και μηχανικά άδειασε το ζουμί σ' ένα βαθύ πιάτο, εστάθηκε μία στιγμή μ' ελπίδα και με τρόμο, παραμονεύοντας μήπως άκουε κάτι και τέλος εβγήκε από το μαγειρείο, κρατώντας με προσοχή στα δυο της χέρια το φαγητό του αρρώστου...

Ο ήλιος που επήγαινε να δύσει έμπαινε μέσα από το παράθυρο κι έχυνε όλο το χαρούμενο φως του στη μικρή καθάρια κάμαρα. Απ' όξω ακουόταν το διπλό κελάδημα κάποιου πουλιού, που εκαθότουν στον κλώνο μίας ανθισμένης πασκαλιάς. Από το δρόμο ανέβαινε ο βρόντος μιανής άμαξας, που edιάβαινε, και ο ήχος της ομιλίας των ανθρώπων που εκαθόνταν στο απέναντι μικρό καφενείο αδιάφοροι. Κι όλα μέσα στην κάμαρη είχαν πάρει ένα χρώμα ροδί, οι τοίχοι, τα έπιπλα, τα σεντόνια, ως και το χλωμό, λιγνό και διάφανο πρόσωπο του αρρώστου, που εκειτότουν πλαγιασμένος

ανάσκελα στο σιδερένιο κρεβάτι του κάτω από τα ηλιόλουστα σκεπάσματά του.

Τέσσερα μαξιλάρια του βαστούσαν ψηλά το κεφάλι. Τα μάτια του ήταν βαθουλωμένα και μισάνοιχτα. Μαύρες κηλίδες εμελάνιαζαν το πλατύ και άσαρκο μέτωπό του. Τα μάγουλά του έμπαιναν μέσα στο στόμα. Τα ωχρά, ψιλά, φρυγμένα χείλη εχανόνταν ανάμεσα στες τρίχες του μαύρου μουστακιού του και του μικρού μυτερού γενιού του. Κι όλο το πρόσωπό του ήταν αναμερισμένο λιγάκι κι απλωνότουν απάνου στη γλυκιά μορφή του η ειδή του πόνου, κι ήταν η αναπνοή του κοντή και δύσκολη κι έμοιαζε σε αναστεναγμό και κάπου κάπου ανάγερνε από δω κι από κει το κεφάλι, για να ρουφήσει αέρα, ενώ τα ωχρά, μακρουλά και λιγνά δάχτυλά του όλο εξάρωναν τη δίπλα του λευκού σεντονιού του. Εφαινότουν μακρούς πολύ μέσα στο κρεβάτι του και νέος πολύ ακόμα, μόλο που η όψη του έδειχνε σαν άκαιρα γερασμένη από την αρρώστια.

Σιμά στο προσκέφαλό του, πάνω σ' ένα μικρό τετράγωνο τραπεζάκι, ήταν αραδιασμένα διάφορα μπουκάλια, ένα σβησμένο κερί και δύο ασημένια κουταλάκια· και στα πόδια του κρεβατιού ήταν μία μεγάλη πολυθρόνα, που τώρα ήταν άδεια.

-Άλκη! είπε η μητέρα, πασκίζοντας να χαμογελάσει και ζυγώνοντας το κρεβάτι. -Άλκη, το ζουμί σου!

Ο άρρωστος δεν αποκρίθηκε. Εκείνη ακούμπησε το πιάτο στο μικρό τραπεζάκι, έβαλε κάτω από το πηγούνι του γιου της μία λευκή πετσέτα κι επάσκιζε με υπομονή να του βάλει στο στόμα μίαν κουταλιά. Μα ο άρρωστος δεν εκατάπινε. Ανοιγόκλεισε μία στιγμή τα βαθουλά του μάτια, το ζουμί εχύθηκε από την άκρη του χειλιού του κι ένας βήχας ξερός τον ετίναξε. Η κυρία Φωτεινή ξαναπίθωσε το πιάτο πάνω στο μικρό τραπεζάκι, εκοίταξε μία στιγμή ψηλά, σα να εδεότουν, επήγε κι εκάθισε λυπημένη στην ξύλινη πολυθρόνα της κι

εκοίταξε απέναντί της παραπονεμένα δύο άλλες γυναίκες που εκαθόνταν εκεί σιωπηλές και λυπημένες.

Η μία ήταν η Ευλαλία. Ντυμένη μ' ένα ανοιχτόχρωμο κλαδωτό φόρεμα, χωρίς καπέλο στο ξανθό της κεφάλι, παρακολουθούσε όλην την ώρα, μ' ένα βλέμμα που μολογούσε τη στενοχώρια της καρδιάς της, κάθε κίνημα του αρρώστου, κάθε του βήξιμο, κάθε του πνοή, σκύφτοντας με το κορμί της πότε από το ένα πότε από τ' άλλο μέρος, για να βλέπει αν τα χείλη του εσάλευαν, για να βλέπει τα μάτια του ανάμεσα στα μισόκλειστα βλέφαρα... Γριά, μεγάλη, σοβαρή η άλλη, μία αρχόντισσα άλλου καιρού, με τα κάτασπρα μαλλιά της κάτω από το μικρό, μαύρο, τούλινο καπελάκι της, που ήταν δεμένο με δυο μαύρες ατλαζένιες κορδέλες στο λαιμό της και ντυμένη μ' ένα μαύρο μεταξωτό φόρεμα παλαιού συρμού, τριμμένο λιγάκι, ήταν η μητέρα της, η κυρία Μαρία Οφιομάχου.

Οι τρεις γυναίκες έμειναν σιωπηλές για πολλήν ώρα. Η μητέρα εκοίταξε με θλιμμένη υπομονή τον άρρωστο. Ήταν πλιο ανήσυχος τώρα. Έριχνε με περισσότερη βία από δω κι από κει το κεφάλι, ανάδευε με τα πόδια του τα ρούχα του κρεβατιού, ετυραννούσε πάντα με τ' άσαρκα δάχτυλά του τη δίπλα του σεντονιού κι εβογγούσε μουγγά μουγγά. Μία κόκκινη αχτίδα του ήλιου που εδυούσε εφώτισε το μπρούντζινο πόμολο του κρεβατιού κι εκαθρεφτίστηκε στο ζαρωμένο πρόσωπό της, χρυσώνοντάς το, το δειλό κελάδημα ακούστηκε καθαρότερο μέσα στην κάμαρα, γιατί το πουλί είχε ανέβει ψηλότερα στον ανθισμένο κλώνο της πασκαλιάς, που εφαινόταν μέσαθε από τα κλεισμένα τζάμια, ο δρόμος αυτή τη στιγμή ήταν γεμάτος ζωή!...

Και η Ευλαλία εγύρισε μ' έναν αναστεναγμό προς το παράθυρο το ξανθό της κεφάλι και μ' ένα πικρό χαμόγελο στα ωχρά της χείλη, επρόσεξε τη φωνή του πουλιού, που πάνω στο αδύνατο κλαρί του ανοιγοκλειούσε, κοιτάζοντας τον ουρανό, το

μικρό του το στόμα· άκουσε στο δρόμο ανθρώπους που μιλούσαν και κάποια τους λόγια αδιάφορα και ασυνάρτητα της χτύπησαν ξάστερα τα αυτιά της... Κι εξανακοίταξε τέλος με λαχτάρα τον άρρωστο νέο και τες δύο άλλες γυναίκες... Ως κι αυτές εφαινόταν να προσέχουν σ' ό,τι εγενότουν στο δρόμο...

Ο άρρωστος κάτι εψιθύρισε. Τον επρόσεξαν κι οι τρεις τους. Μα καμία δεν εκατάλαβε...

-Δεν έρχεται ακόμα, είπε σε λίγο ανήσυχη η κυρία Φωτεινή.

-Ακόμα, είπε η άλλη γριά κυρία με πρόσωπο ατάραχο.

Η Ευλαλία τες κοίταξε και δεν εμίλησε. Κι έτσι εσώπασαν πάλι για πολλήν ώρα...

Η μητέρα ξανασηκώθηκε τέλος, ξαναζύγωσε το κεφάλι του γιου της, του 'πιασε σιγαλά το μέτωπο, εκοίταξε προς τον ουρανό, αναστέναξε, εζήτησε έπειτα κάτι επάνου στον κομό κι ήρθε και ξανακάθισε στη θέση της, κρατώντας με το χέρι της κλειστά τα μάτια.

-Έχει πυρετό; την ερώτησε σε λίγο η κυρία Οφιομάχου.

Δεν της απάντησε παρά εκούνησε ανάλαφρα το κεφάλι.

-Ηρθαν σήμερα; την ξαναρώτησε χαμηλόφωνα η άλλη.

-Το πρωί, εψιθύρισε.

- Και τι είπαν; της ξανάπε ζυγώνοντάς την, μ' ένα σκύψιμο του κορμιού της.

- Ωχ! Έκαμε η μητέρα κουνώντας πικραμένα το κεφάλι και δείχνοντας με το χέρι τον άρρωστο... Καθένας το βλέπει... Κι ωστόσο μου φαίνεται πως μου τον ανασταίνουν, όταν έρχονται!... Ω η νύχτα!... η νύχτα που είναι τόσο μεγάλη...

τόσο ατελείωτη... Κλεισμένοι εδώ μέσα οι δυο μας!... Μου φαίνεται χρόνος!...

Και λέγοντας έτσι αναστέναζε κάθε τόσο και άγγιζε, πότε με το ένα, πότε με το άλλο της χέρι, τα καστανά καλοχτενισμένα μαλλιά της, που τα γεράματά τους είχαν μόνο σβήσει τη λάμψη...

Ο βόγγος του Άλκη την έκαμε άξαφνα να σιωπήσει. Εγύρισε προς το κρεβάτι, μα η αχτίδα του ήλιου έπεσε από το πόμολο μέσα στα μάτια της και δεν την άφηκε να ιδεί τον άρρωστο αμέσως. Του χαμογέλασε όμως κι έβαλε το χέρι στο μέτωπό της, κάνοντας ίσκιο, εκάρφωσε κάμποσες στιγμές το βλέμμα της στο πρόσωπο του αρρώστου κι εκοίταξε κατά το παράθυρο με στενοχώρια.

Κάτου στο δρόμο ένας αμαξάς βλαστημούσε με δυνατή φωνή τ' άλογό του κι άλλοι άνθρωποι γελούσαν δυνατά και κείνοι. Μα το μάτι της είχε αντικρύσει το μικρό πουλάκι, που επηδούσε πάνω στα κλαδιά της ανθισμένης πασκαλιάς και που εκοίταζε τώρα κι εκείνο σα με περιέργεια μέσα στην κάμαρη βγάζοντας κάπου κάπου από το μικρό του λαρύγγι ένα μονάχο άρρυθμο κελάδημα.

-Δεν έρχεται ακόμα, είπε πάλι σε καμπόσο.

-Ακόμα, της απάντησε η άλλη γριά κυρία. Κι ακολούθησε μία μακρινή σιωπή...

Τώρα η Ευλαλία έπιασε άξαφνα τα δυο χέρια της μητέρας, την εκοίταξε κατάματα, της χαμογέλασε μ' ένα δάκρυ και της είπε χαμηλόφωνα με πίστη: -Θα γιατρευτεί!... ω, θα γιατρευτεί!...

Κι αμέσως εζύγωσε το κρεβάτι.

Έμεινε κάμποσες στιγμές ορθή στο προσκέφαλο του αρρώστου, κοιτάζοντας περίλυπα τη χλωμή του την όψη, που την ερόδιζαν αυτήν τη στιγμή περισσότερο ακόμη οι τελευταίες αχτίδες του ήλιου και παρακολουθούσε, κινώντας ανάλαφρα το κεφάλι της σε κάθε του κίνημα, κάθε ανάδεμα του κορμιού του, κάθε σάλεμα του κεφαλιού του, κάθε σφίξιμο του χεριού του πάνω στο σεντόνι, κάθε προσπάθεια που έκανε το άρρωστο στήθος του για να πάρει πνοή... Και ολομεμιάς το πρόσωπο της εχλώμιανε και η όψη της έγινε σοβαρή, παραπονεμένη. Εκατέβασε τα μάτια της, η αναπνοή της έγινε γλήγορη, τα κινήματα του κεφαλιού της άταχτα, έφερε το χέρι στο μέτωπό της, εχάιδεψε νευρικά το κεφάλι της κι ήρθε σιγά σιγά, αναστενάζοντας, στο παράθυρο...

Εκεί ακούμπησε το μέτωπό της στο τζάμι, τα μάτια της εμόσκειψαν και παραδόθηκε αθέλητα σ' ένα σιγαλό και πολύδακρυ κλάμα...

Αυτήν την ώρα κάποιος γνώριμός της edιάβαινε στο δρόμο κι αθέλητα τον επρόσεξε... Κι επρόσεξε έπειτα έναν έναν τους ανθρώπους που εκαθόνταν στο απέναντι καφενείο, τα μεγάλα δέντρα του δρόμου, το μικρό πουλάκι, που δεν ήθελε ν' αφήκει το κλαρί της ανθισμένης πασκαλιάς, τη χρυσή σκόνη που εσήκωνε κάποιο αμάξι που περνούσε με θόρυβο και τον ξερό κι άσπλαχνο κρότο της μαστιγος του αμαξηλάτη... Είδε έπειτα τον κόκκινο δίσκο του ήλιου, που εκυμάτιζε κι αναδευότουν στα μακρινά χρυσοπόρφυρα ουρανοθέμελα, γυμνός, χωρίς τες λαμπερές αχτίδες του, εσήκωσε κατόπι τα μάτια της προς τον ουρανό, που 'χε ασπρίσει, είδε κι εκεί ένα διαβατάρικο σύγνεφο, που έλαμπε μ' όλα τα σπάνια χρώματα, κι ωστόσο η πίκρα, που την έκανε να κλαίει, δεν έφευγε από την καρδιά της...

Και τώρα εσηκωνότουν η κυρία Φωτεινή και την εζύγωνε... Της έπιασε το χέρι και της το 'σφίξε μ' ένα αναστεναγμό. Της άνοιξε δακρυσμένη και κείνη την αγκαλιά της και με το υγρό της βλέμμα την ευχαριστούσε θερμά. Και η

Ευλαλία έπεσε στον κόρφο της πονεμένης μητέρας και για πολλή ώρα οι δύο γυναίκες έμειναν έτσι αγκαλισμένες κι εκλαίγαν σιγαλά και οι δύο... Η άλλη γριά κυρία τες κοιτάξε πικρά...

Τώρα ξανακάθισαν η μία σιμά στην άλλη. Η κυρία Φωτεινή στη μεγάλη ξύλινη πολυθρόνα της, βαστώντας πάντα στα γόνατά της το χέρι της Ευλαλίας και σφουγγίζοντας τα βουρκωμένα μάτια της.

-Τρεις μέρες! εψιθύρισε πικρά... δεν πήρε τίποτα· ούτε έπιε, ούτε φάρμακο... κι είναι φρυμένο το στόμα του... και καμιά νύχτα δεν επήρε ύπνο!... Τρεις μέρες!...

-Η αρρώστια, αποκρίθηκε η Ευλαλία, κουνώντας λυπημένη τ' όμορφο κεφάλι της και κοιτάζοντας τον Άλκη.

-Μεγάλο το όνομα του θεού! αναστέναξε με φρίκη η κυρία Φωτεινή... Εκείνος ορίζει!...

-Εκείνος ορίζει! εψιθύρισε και η άλλη γριά κυρία κλειώνοντας τα βλέφαρα...

Κι εσώπασαν πάλι...

Τώρα ο ήλιος είχε δύσει πια και το πρόσωπο του αρρώστου εφαινότουν μακρύ και κίτρινο σαν του πεθαμένου· η μύτη του είχε μεγαλώσει κι είχε λιανύνει· και το μουστάκι του και τα γένια του εφαινόταν πλιο μαύρα, σκεπάζοντας τα κατάχλωμα χείλη του και τα βαθουλωμένα μάγουλά του κι ωστόσο η ανησυχία του είχε περισσέψει και η αναπνοή του είχε γίνει δυσκολότερη. Του κάκου επροσπαθούσε να αναστενάξει· η προσπάθεια επνιγότουν στο λαιμό του κι ένας βόγγος βαρύς τού εσάλεβε όλο του το κορμί, τον έκανε να αναδεύει τα χέρια πάνω στο σεντόνι και τα πόδια κάτω από τα λευκά σκεπάσματα, που εφαινόταν να του βαραίνουν το στήθος.

Και το φως της ημέρας ολιγόστευε πάντα· και τα έπιπλα της κάμαρας εβυθιζόνταν αδιάκοπα μέσα στες γωνίες, που εσκοτείνιαζαν κιόλα· κι ο αέρας εφαινότουν σα να 'θελε σιγά σιγά να πήξει, σα να 'θελε να γίνει κι εκείνος πιαστή και μαύρη σκόνη, σ' εκείνην την κάμαρη, όπου επρόσμεναν οι τρεις γυναίκες, περίφοβες, από στιγμή σε στιγμή το θάνατο, χωρίς η μία να το μολογά της άλλης. Με την ημέρα που ετελείωνε τόσο πικρά εσβηνόνταν κιόλα οι παρήγορες ελπίδες τους, και η μητέρα μάλιστα αισθανότουν στην καρδιά της ένα βαρύ πλάκωμα που επερίσσευε από στιγμή σε στιγμή, ζουλίζοντας το στήθος της.

-Ενύχτωσε κιόλα, είπε... Κι ο γιατρός ακόμη!...

-Ακόμη! της απολογήθηκε με υπομονή η γριά αρχόντισσα.

-Μα θα 'ρθει! είπε η Ευλαλία με στενοχώρια... Αν δεν έρθει δε φεύγομε!...

-Ναι, εβεβαίωσε ατάραχη η μητέρα της κι ένα μικρό χαμόγελο τής άνοιξε τα χείλη.

Κι εγίνηκε πάλι βαθιά σιωπή...

Οι φωνές του δρόμου είχαν λιγοστύνει· δεν ακουόνταν παρὰ πολύ λίγο και σπάνιες σ' εκείνην την θλιβερήν ώρα του σούρουπου, που απλωνότουν απάνω στη δημιουργία. Και οι τρεις γυναίκες ήταν βαρύθυμες και ανήσυχες, σα μηδενωμένες αυτήν την ώρα, μέσα στην κάμαρη του αρρώστου, που ολοένα εσκοτείνιαζε, κι εκοίταζαν και οι τρεις, με αμίλητη στενοχώρια, του αρρώστου το κεφάλι, που έβγαινε μέσα από τα λευκά κλινοσκεπάσματα και που έμοιαζε τώρα σε ίσκιον άλλου κόσμου, γιατί δεν εφαινόταν πια παρὰ τα μαύρα μαλλιά του και τα μαύρα του γένια, που έβγαιναν από ένα πρόσωπο χαμένο μέσα στη μαυρίλα.

Η γριά υπηρέτρια, με μία λάμπα αναμμένη στο χέρι, εμπήκε τότες, σέρνοντας τα αδύνατα πόδια της. Την απίθωσε προσεχτικά απάνω στον κομό. Εστάθηκε έπειτα λιγάκι, αμίλητη και κείνη, μπρος στο κρεβάτι, σταυρώνοντας τα χέρια της, εκούνησε το κεφάλι της, επήγε κι έκλεισε το παράθυρο και με κατεβασμένο βλέφαρο εβγήκε από την κάμαρα του αρρώστου. Όξω την άκουσαν να αναστενάζει...

Τέλος, απάνου σε ώρα, ο γιατρός Αριστείδης Στεριώτης έμπαινε και κείνος στο δωμάτιο. Όλα τα μάτια εστράφηκαν μ' ελπίδα προς το πρόσωπό του. Ήταν ένας άντρας σαράντα χρονών, ξακουσμένος πλια στη χώρα για τη βαθιά του επιστήμη και τη γιατρική του θαυματουργία. Ήταν ακόμη ξανθός· με μικρό μυτερό γενάκι που δεν ήθελε να ασπρίσει· είχε μάτια γαλανά ξεθωριασμένα κι ανήσυχα, κι ήταν μέτριος στο ανάστημα, με μαύρα καινούρια και καλοφτιασμένα ρούχα.

Εσταμάτησε μια στιγμή στην πόρτα και το πρόσωπό του που ήταν χαρούμενο πάντα, σα να μην είχε ποτέ φροντίδες στην καρδιά του ολομεμιάς εσκοτείνιασε. Εχαμογέλασε όμως πάλι αμέσως, επροχώρησε, κουνώντας περιέργα το λιγνό κορμί του, κι εχαιρέτησε φιλικά τες κυρίες.

-Γλίτωσέ μου τον! εψιθύρισε αμέσως η μητέρα σμίγοντας τα χέρια.

-Γλίτωσέ μου τον! παρακάλεσε και η Ευλαλία μ' ένα δάκρυ κατεβάζοντας τα μάτια.

Ο γιατρός εκοίταξε με περιέργεια τη νέα, εδάγκασε μία στιγμή το χλωμό του χείλι, εκατέβασε και κείνος το βλέφαρο και σοβαρά εψιθύρισε:

-Αφού το φάρμακο δεν ενεργεί, πώς να βοηθήσω!...

Και λέγοντας έτσι έδινε το χέρι στες ξένες κυρίες.

Σε μία στιγμή ξαναείπε, κοιτάζοντας μ' ένα ανήσυχο χαμόγελο την Ευλαλία:

-Κι εσείς; πώς εδώ;...

Η Ευλαλία έμεινε σοβαρή κι αμίλητη. Εκείνος πλησίασε το κρεβάτι.

Εστάθηκε σκεπτικός λίγες στιγμές, κοιτάξε μπρος στο φως της λάμπας ένα από τα μπουκάλια, που ήταν απάνω στο μικρό τραπεζάκι, έκαμε με τα χείλη του ένα μορφασμό κι έπιασε το σφυγμό του αρρώστου, βγάζοντας από την τσέπη το χρυσό του ρολόι.

Η κυρία Φωτεινή τον ετήραζε με μία στενοχώρια, που ολοένα εμεγάλωνε. Κανείς δεν εμιλούσε. Ο γιατρός άφηκε τέλος το χέρι του αρρώστου, έβγαλε από μίαν άλλην τσέπη ένα μικρό νικελένιο κουτί κι είπε σουφρώνοντας το ωχρο μέτωπό του:

-Ας του κάμουμε μίαν ένεση!...

-Ω δεν μπορώ να βλέπω! είπε αμέσως η μάνα, κρύβοντας με τα χέρια τα μάτια της... Κι ολομεμιάς εξεκίνησε προς την πόρτα. Η άλλη γριά κυρία την ακολούθησε, αφήνοντας την Ευλαλία με το γιατρό σιμά στον άρρωστο...

Στο μικρό σαλονάκι, όπου οι δύο γριές κυρίες εκάθισαν, ήταν σκοτάδι. Μα σε λίγο η γριά υπηρέτρια έφερε κι εκεί μία μικρή λάμπα. Και τότες μόνο η κυρία Φωτεινή εβάλλθηκε σιγαλά να κλαίει.

-Είναι σαν τότες! είπε σε καμπόσο μ' ένα αναφιλητό.

-Σαν τότες! ξαναείπε η άλλη αναστενάζοντας θλιβερά.

-Αχ! είπε πάλι η μητέρα· μου φαίνεται πως τα εικοσιπέντε χρόνια δεν έχουν περάσει... γιατί η λύπη δεν έχει σβήσει!... Μου φαίνεται πως είναι τώρα!... κι ήταν σαν τώρα!... Σαν τότες με το πρώτο παιδί, πριν γεννηθεί ο Άλκης... Ήταν έξι χρονών!...

-Σαν τότες! αναστέναξε η άλλη.

Μία δύναμη ακατανίκητη ανάγκαζε την κυρία Φωτεινή να μιλήσει. Ο τωρινός της πόνος ξυπνούσε μέσα στην καρδιά της παλιές αποκοιμημένες λύπες, παλιές στενοχώριες, που εξωντάνευαν πάλι σ' εκείνες τες στιγμές.

-Ο πατέρας του, ξαναείπε... εζούσε τότες ο μακαρίτης... εζούσε κι η μάνα του η άγια γυναίκα! Αχ αυτοί από κει που είναι, ξέρουν τι θα απογίνει!... Ο πατέρας του, το βαστούσε στην αγκαλιά ώρες και ώρες!... Ήταν βαρύ, γιατί ήταν μεγάλο... Κι είχε βαρεθεί το κρεβάτι... Μα οι αγρύπνιες κι η λύπη τους είχαν αρρωστήσει... Κι εκείνο ήθελε να βλέπει ακόμη το φως της ημέρας από το παράθυρο... κι ήθελε να βλέπει το δρόμο και τους ανθρώπους που ε γνώριζε στο δρόμο... και τους εχαιρετούσε... κι εκοίταζε τον ουρανό και τον εχαιρετούσε!... Κι εκοίταζε το φως και τον κόσμο, που αγαπούσε... Κι ο πατέρας δεν μπορούσε πλια να το βαστά στην αγκαλιά του μπρος στο παράθυρο, γιατί ήταν μεγάλο και το φίλησε στο ζεστό το μάγουλο και του 'πε γλυκά: «Παιδί μου, δε σε μπορώ... παιδί μου!... Κάθισε στο κρεβατάκι σου λίγο... μου πονούν όλα τα κόκαλα!...» Του πονούσαν από τον κόπο κι από τες αγρύπνιες... Ήταν μακρινή η αρρώστια... μακρινή κι απελπισμένη!... Και το ξαναφίλησε και το ρώτησε μ' ένα χαμόγελο, ποιον αγαπούσε καλύτερα την μητέρα ή τον πατέρα, κι εκείνο εγέλασε, γιατί αναθυμήθηκε πως έτσι πάντα το ρωτούσε, κάθε που έπαιζαν μαζί και του αποκρίθηκε αμέσως: «Όμοια!...» Κι ήταν αυτός ο στερνός του λόγος και το στερνό του γέλιο, γιατί έπειτα έχασε αμέσως τη λαλιά, ώσπου μας πέθανε!... Κι είναι σαν τότες!...

Και λέγοντας έτσι τα δάκρυα εβγήκαν ποτάμι από τα θλιμμένα της μάτια.

-Σαν τότες! είπε η άλλη μ' ένα μουγγό αναστεναγμό και μ' ασυγκίνητη όψη.

-Κι εβγήκε, ξακολούθησε η κυρία Φωτεινή, από την κάμαρα όπου είχε πεθάνει κι κοιτάζε ο πικρός πατέρας, ο χλωμός και σαστισμένος, τον ουρανό με παράπονο και με θυμό... Ήτανε, έλεγε, άθρησκος και άθεος!... Το 'λεγε πριν αρρωστήσει το παιδί του... Κι έπειτα τον είχα ιδεί συχνά να κλαίει και να δέεται... Κι αυτήν την ημέρα είχε θυμώσει με τη δύναμη του Θεού και τον εβλαστήμησε, γιατί τον επλήγωνε κατάκαρδα!... Κι εβρέθηκε ομπρός του, αυτήν την ίδια στιγμή η γριά του η μητέρα, που εβάλθηκε να τρέμει λιγωμένη και κείνη από τη λύπη της... Και μ' ένα δάκρυ στο μάτι του 'πε με συμπόνια: «Αλίμονό μας!... Με το Θεό, γιε μου, στην ώρα αυτή της δοκιμασίας!... Σκύψε το κεφάλι σου κι υπόμεινε... αλίμονο!...» Κι ο δύστυχος εσωριάστηκε κλαίοντας σιμά στο μικρό λείψανο, σ' έναν καναπέ, κρύβοντας στα χέρια του το πρόσωπο κι έκλαιγα και γω συντριμμένη σιμά του κι εκεί ο νους του εσκοτίστηκε από τον πόνο, από τον κόπο κι από την αγρύπνια!... Κι ήσουν τότες εκεί... κι είναι σαν τότες...

-Κι είναι σαν τότες, εψιθύρισε και η άλλη κλειώντας τα μάτια και κουνώντας το κεφάλι.

Κι αυτήν τη στιγμή επρόβαλε στην πόρτα του μικρού σαλονιού η Ευλαλία κι ανήσυχη κοιτάξε τες δύο γυναίκες, που άξαφνα εβρεθήκαν αγκαλιασμένες κι έκλαιγαν και τους είπε με φωνή πνιγμένη από τη συγκίνηση:

-Ο γιατρός σάς θέλει!...

Και οι δύο γριές την ακολούθησαν σαν απομωραμένες στην κάμαρα του αρρώστου.

Ο Άλκης ήταν τώρα ξαπλωμένος στο κρεβάτι, χωρίς προσκέφαλο. Ο γιατρός σοβαρός εκρατούσε το σφυγμό του. Η μητέρα μία στιγμή ενόμιζε πως το τέλος είχε έρθει κι ηθέλησε να ριχτεί να φιλήσει το νεκρό παιδί της, παρέτοιμη να χτυπηθεί και να κλάψει μπρος στη συφορά. Μα ο γιατρός τη σταμάτησε μ' ένα βλέμμα κι είπε χαμηλόφωνα: «Ζει!» Και σα να διόρθωνε

τον εαυτό του ξανάπε αμέσως στοχαστικός: «Ακόμα ζει!... Μα θα βαστάξει η καρδούλα;...» Κι εχαμογέλασε πικρά...

Ένας ιδρως ψιλός επερίβρεχε το μέτωπο του αρρώστου, που μετά βίας ανάπνεε γλήγορα και άταχτα. Τον κοιτάζαν όλοι με χτυποκάρδι. Άξαφνα ο λαιμός του εκινήθηκε, άνοιξε μεγάλα τα μάτια του κι ολομεμιάς εβάρθηκε να βήχει, ξερά πρώτα και δύσκολα, σα να εσκιζόταν τα σπλάχνα του, μα λίγο λίγο το βήξιμο εμαλάκωσε κι εδυνάμωσε κι εβάσταξε για πολλή ώρα... Κι ο ιδρως ωστόσο εγινότουν περισσότερος απάνου στ' ωχρο μέτωπό του και του κυρίεψε σιγά όλο το πρόσωπο κι έπειτα το κορμί ολόκληρο και κουρασμένο, ο άρρωστος έκλεισε τέλος τα μάτια του, σα να 'θελε τότες να πεθάνει...

Έτρεμε η μητέρα... Οι δύο άλλες γυναίκες κοιτάζαν σαστισμένες. Ο γιατρός δεν εμιλούσε. Μα άξαφνα πάλι ο άρρωστος εξύπνησε κι επερίφερε τριγύρω ανήσυχο το βλέμμα του κοιτάζοντας όλη την κάμαρα. Και η ματιά του αντάμωσε κάποια στιγμή το θολό βλέμμα της Ευλαλίας που τον κοιτάζε με πικρή στενοχώρια κι εχαμογέλασε πονεμένα με τα χλωμά κι άσαρκα χείλη του... και ξανάκλεισε πάλι τα μάτια.

Τον κοιτάζαν όλοι πάντα με ανήσυχη περιέργεια. Στα στήθια της μάνας η καρδιά της χτυπούσε βαριά. Αυτήν τη στιγμή η γριά γυναίκα ήταν παρέτοιμη να λιγοθυμήσει, μην ξέροντας αν έπρεπε να χαρεί ή να κλάψει και από την αναμονή και τη στενοχώρια βαστούσε και την πνοή της, παραμονεύοντας του γιατρού την όψη με μία φωτεινή μα δειλότατη ελπίδα στη συνείδησή της.

Ο γιατρός δεν άφηνε το σφυγμό του αρρώστου.

Κι ωστόσο ο Άλκης σα μέσαθε από ένα όνειρο εχαμογέλασε πρώτα μισανοίγοντας τα κουρασμένα του μάτια και κοιτάζοντας μία στιγμή την Ευλαλία επρόφερε με σβησμένη φωνή τούτα τα λόγια:

-Και συ;... Πεθαμένη και συ; Σε ξαναβρίσκω;

Και ανάγειρε το κεφάλι και ξανάκλεισε τ' άφεγγα μάτια. Ένας καινούριος ιδρος τον επλημμύρισε και το πρόσωπό του εκέρωσε.

-Ω ζήσε! του φώναξε με τρεμάμενη φωνή η Ευλαλία, ενώ τα μάτια της είχαν πλημμυρίσει από τα δάκρυα και οι δύο γριές ξανάπεφταν στην αγκαλιά η μια της άλλης κυριεμένες και κείνες από την ίδια συγκίνηση...

Μία προσευκή εβγήκε σιγαλά από το στόμα τους· ο γιατρός σοβαρός ετοίμαζε πάλι κάποιαν ένεση.

-Μα δεν είναι στο νου του! αναστέναξε η μάνα.

-Ο πυρετός! είπε η κυρία Οφιομάχου.

-Πού με πας; ξαναψιθύρισε ο άρρωστος, χωρίς ν' ανοίξει τα μάτια. Δε σ' είχα αποχαιρετίσει όταν απέθανες... Τι γλήγορα που εσμίξαμε πάλι!...

-Άλκη! είπε με πόνο η μητέρα.

-Άλκη! είπε με πόνο η Ευλαλία.

-Τόνε χάσαμε! ξανάπε η πρώτη με τρόμο και στενοχώρια.

-Όχι! είπε η άλλη γριά κυρία συγκινημένη.

-Σας ακούει, είπε φοβισμένη η Ευλαλία.

-Νερό!... ξαναψιθύρισε ο άρρωστος.

Η μητέρα του 'βαλε τρέμοντας στο στόμα ένα κουτάλι κι ο άρρωστος εκατάπιε.

-Εγλίτωσε, είπε ο γιατρός μ' ένα χαμόγελο. Και διορθώνοντας αμέσως τον εαυτό του ξανάπε: -Μπορεί να

γλιτώσει, μπορεί!... Κι κοιτάζε την Ευλαλία μ' ένα παράξενο βλέμμα...

Τώρα κι η μητέρα σαν απομωραμένη τον κοιτάζε και με το βλέμμα τον ερωτούσε. Αμέσως δεν είχε καταλάβει τι έλεγε ο γιατρός κι έπειτα δεν πίστευε στ' αυτιά της. Ήτανε πλια τόσο βέβαιη μέσα της πως οι ελπίδες της ήταν όνειρα πλάνα και πως μόνο ο πόθος της έκανε να φέγγει ομπρός της τη γλυκιά παρηγοριά του λυτρωμού!... Της συφοράς η φοβέρα, μιας συφοράς που την ανάμενε πικρά όλη τη ζωή της, είχε πάλι βρεθεί τόσο σιμά της!... Κοιτάζε τριγύρω της μην ξέροντας τι να κάμει, εκούνησε το κεφάλι, το σήκωσε για κάμποσες στιγμές προς τον ουρανό και τα μάτια της επλημμύρισαν από ένα ποτάμι δάκρυα θερμά, ενώ το στήθος της εσηκωνότου σ' ένα αναφιλητό που δεν ελάβαινε τέλος...

Έπιασε τα χέρια της Ευλαλίας, της χαμογέλασε γλυκά χωρίς να πάψει να κλαίει, την εφίλησε στο μέτωπο κι έπειτα έσκυψε στο κρεβάτι του γιου της, κοιτάζε για πολλή ώρα τη βασανισμένη του όψη και τον εφίλησε και κείνον στο ιδρωμένο μέτωπο.

Κι ο Άλκης έλεγε ωστόσο παραμιλώντας:

-Στον κόσμο της Αλήθειας!... δεν βλέπει κανείς από εδώ τη γη μας!...

-Περίεργον παραλήρημα, είπε ο γιατρός... Δε συνήρθε ακόμη από τη θρησκευτική παράνοια των ετοιμοθανάτων... Η επιστήμη έχει εξηγήσει και αυτό το φαινόμενο... είναι αποτέλεσμα της εγκεφαλικής αναιμίας...

Κι κοιτάζε αυτήν τη στιγμή κι ο Άλκης σα σαστισμένος και χωρίς να μιλήσει.

Εκείνη εδάκρυσε πάλι, εχαμογέλασε, έσμιξε παρακαλεστικά τα χέρια πάνω στο στήθος της και του ξανάπε: «Ω ζήσε!...»

Κι ο άρρωστος της χαμογέλασε, έκλεισε τα μάτια και παραδόθηκε σ' έναν ύπνο βαθύ...

Και σε λίγη ώρα ο γιατρός αποχαιρέτησε ευχαριστημένος τες τρεις κυρίες. Γελαστός έσφιξε το χέρι της μητέρας, προφέροντας κάποιον παρήγορο λόγο, γεμάτον ελπίδα, έριξε μίαν παράξενη ματιά της Ευλαλίας, έσκυψε το κεφάλι του μπρος στη γριά αρχόντισσα κι εβγήκε από την κάμαρα κουνώντας ιδιότροπα το κορμί του.

Και η κυρία Φωτεινή εσήκωσε τότες τη λάμπα στα χέρια κι έκαμε τες δύο άλλες γυναίκες να την ακολουθήσουν στο μικρό σαλονάκι...

Εκεί η νευρική ταραχή της, η εντύπωση από τόσες στιγμές μαύρης αγωνίας και απελπισμένης λύπης την ανάγκαζαν να μην ησυχάσει ακόμη, να μη μείνει σιωπηλή, σαν να 'πρεπε να συνηθίσει το νου της στην ανέλπιστη και μεγάλη ευτυχία. Ήθελε να δείξει στες δύο γυναίκες, που την αγαπούσαν, γιατί υπόφερνε, όσα ήταν στην καρδιά της, να μη βαστάξει μυστικό κανένα από τα περιστατικά της μακρινής ζωής της και μάλιστα απ' όταν είχε γεννηθεί ο άρρωστος γιος της, στο στόμα της ερχόνταν τώρα παρέτοιμα όλα τα λόγια, για να ξηγήσουν τες παλιωμένες εικόνες που εξωντάνευαν στη μνήμη της. Κι εθυμότουν έτσι όλα ξάστερα, όσα είχε ιδεί, όσα είχε ακούσει, όσα είχε πράξει η ίδια... σα μία μία όλες τες μέρες της ζωής της...

Εγύρισε δεξιά κι αριστερά, έπιασε κάτι απάνω στο τραπέζι, ξανασυλλογίστηκε μ' έναν αναστεναγμό τες άσκημες στιγμές, που 'χαν περάσει πλια, μα που δεν είχαν ακόμη σβήσει στη μεγάλη χαρά που την εφόβιζε κι άρχισε να μιλεί γλήγορα και να λέει χωρίς σειρά και τάξη ό,τι της ερχόνταν στο νου, δακρύζοντας συχνά, χαμογελώντας συχνά, αναστενάζοντας κάποτε και κοιτάζοντας κάθε τόσο, ανήσυχη, την κάμαρη όπου ο άρρωστος γιος της κοιμότουν τώρα βαθιά...

Από μικρός ο Άλκης ήταν αδύνατος. Το χρώμα του ήταν άσκημο πάντα· ήταν υπερβολικά λιγνός· αρρωστούσε συχνά· άντεχε λίγο στους κόπους· το μυαλό του αρνιόταν πολλές φορές να δουλέψει· κι είχε ένα παράξενο ύφος παιδιού που κοιμόταν με ανοιχτά τα μάτια. Μόνο τα χρόνια τον είχαν αλλάξει. Πρώιμα μέσα στην καρδιά τού αδύνατου παιδιού είχε ανάψει άσβηστη μία δίψα για μάθηση, που κάθε του ασθένεια εφαινόταν να τη μεγαλώνει, τροχίζοντας κιόλας την ορμή του την κρίση, σα ν' αποχτούσε γοργότερα έτσι την πείρα της ζωής και του εαυτού του.

Κι ο πατέρας του ο Αγησίλαος Σωζόμενος δεν άφηνε να μαραθεί εκείνος ο ζήλος της σπουδής στην καρδιά του γιου του και δεν ελογάριαζε καθόλου τες φυσικές αδυναμίες του, γιατί είχε μέσα του την πεποίθηση πως το τέκνο του θα γινόταν αληθινά ένας άνθρωπος, καθώς τον ονειρευόταν η φωτισμένη ψυχή του.

Μα η κυρία Φωτεινή έτρεμε, όταν άκουε τον άντρα της να της μιλεί τόσο σκληρά... Κι όμως ο Αγησίλαος Σωζόμενος ήταν τόσο καλός! Μία μεγάλη ψυχή με γλυκούς και ταπεινούς τρόπους, ανώτερους πολύ απ' ό,τι εφαινόταν. Ταπεινά και μετρημένα είχε ζήσει τη ζωή του, μέσα σ' ένα δημόσιο γραφείο· μα, όταν ήταν νέος, είχε σπουδάσει στην Ιταλία κι ήξερε άπειρα γράμματα. Κι όλη του τη ζωή edιάβαζε βιβλία δύσκολα σε γλώσσα βαθιά, που τόσες φορές η κυρία Φωτεινή τα 'χε ανοίξει χωρίς να καταλάβει ποτέ της ούτε ένα γρυ και που την έκαναν ν' απορεί ως τα τώρα πώς εβρισκόνταν άνθρωποι στον κόσμο, για να τα γράφουν χωρίς όφελος και σκοπό και γιατί τα edιάβαζαν άλλοι. Κι ήξερε μόνο η γριά κυρία πως τα βιβλία εκείνα τα ονόμαζαν φιλοσοφικά και πως μέσα στες σκοτεινές γραμμές τους αυτά έγγραφαν ενάντια στη θρησκεία,

πασκίζοντας να την αποδείξουν άχρηστη και βλαβερή για τον άνθρωπο και για την επιστήμη.

Τώρα και ο Άλκης edιάβαζε συχνά μέσα σ' εκείνα· κι αυτός τα καταλάβαινε βέβαια· μα για το γιο της, όλη αυτή η φιλοσοφία ήταν σαν καπνός!... Το 'ξερε η κυρία Φωτεινή... δεν του 'χαν σαλέψει ποτέ το νου του... κι ας μην επήγαινε ούτε εκείνος ποτέ στην εκκλησία του... ο Άλκης δε θα 'ταν παιδί της, αν δεν πίστευε ορθόδοξα κι ας είχε καθίσει για χρόνια στα ξένα. Γι' αυτό ο Άλκης δεν είχε ακούσει βέβαια τον πατέρα του που ήθελε να τον οδηγήσει στα νερά του, που ήθελε να τον κάμει σαν τον εαυτό του...

Έτσι έλεγε η μητέρα. Κι ωστόσο τρυφερά εθυμότουν πως ο Αγησίλαος Σωζόμενος μ' όλες τες παράξενες ιδέες του, μ' όλα τα τρομερά λόγια που επρόφερε κάποτε σπίτι του, όταν ήξερε πως κανείς δεν τον ακούει, μ' όλους τους ενθουσιασμούς του τους κρυφούς για τους επαναστάτες, τους γιακωβίνους, τους καρνοβάρους και ο Θεός ήξερε για ποιους άλλους αιρετικούς, ήταν ένας άνθρωπος άγιος. Τίμιος στη δουλειά του, ήσυχος στο σπίτι του, αφοσιωμένος στη γυναίκα του και στο παιδί του, στο πρώτο πρωτύτερα και στον Άλκη κατόπι, εφύλαγε για τον εαυτό του τες παράξενες ιδέες του, δεν ακουόταν ποτέ στον κόσμο για τίποτα, δεν είχε ποτέ του ανακατευτεί σε πολιτικά ζητήματα, ως την ημέρα που πέθανε. Και μόνο στον Άλκη, όταν του μεγάλωσε, εξεμυστηρευότουν τους κρυφούς στοχασμούς του, τες γλυκές ελπίδες του, την πίστη του σε μίαν ονειρεμένη εποχή, που θα ερχότουν, αδελφοσύνης, ευτυχίας και καλοσύνης. Μία φυσική ταπεινότητα, μία δειλή αγαθότητα, ο φόβος μην εδυσκόλευε τη ζωή της οικογένειάς του, τον έκαναν να περιορίζεται και να σωπαίνει. Αισθανότουν κιόλας τον εαυτό του ξένον σ' έναν τόπο που τον είχε δεχτεί και που του παραχωρούσε χωρίς δυσκολία μίαν άνετη ζωή και δεν αναγνώριζε για τούτο στον εαυτό του το δικαίωμα να κηρύχνει κάθε του γνώμη, αν και ο ίδιος είχε γεννηθεί σ' εκείνην τη χώρα, που την αγαπούσε και η

μητέρα του ήταν ντόπια γυναίκα, με κάποιο μικρό εξοχικό χτήμα στο νησί.

Αληθινά όμως ο γέρος Σωζόμενος, ο Επαμεινώνδας, ο πεθερός της κυρίας Φωτεινής, ήταν ξένος. Τώρα ήταν κι αυτός πεθαμένος από πολλά, πολλά χρόνια, αφού και η ίδια η κυρία Φωτεινή δεν τον είχε βρει ζωντανόν στο σπίτι του ανδρός της. Πεθερά μόνο είχε γνωρίσει. Μίαν αγίαν, θεοφοβούμενη γυναίκα που την εθυμότουν πάντα με μία λύπη γλυκιά. Ο Επαμεινώνδας Σωζόμενος ήταν, καθώς το 'ξερε όλος ο κόσμος, από την Κύπρο. Τυφλή τύχη τον είχε φέρει, σ' εκείνον τον τόπο, μία φορά που γύριζε από κάποιο ταξίδι του στην Ιταλία. Εκεί μίαν ημέρα είχε μάθει την καταστροφή του: οι Τούρκοι του 'χαν αρπάξει ό,τι είχε στο νησί του και τον είχαν καταδικάσει σε αιώνια εξορία, γιατί έτσι μόνο θα μπορούσε να ξεφύγει το θάνατο. Ήταν έμπορος πρώτα κι έξαφνα είχε φτωχύνει. Αλλά ήταν και γερά σπουδασμένος στα βαθιά ελληνικά, που τα 'ξεραν τότες λίγοι μόνο στον τόπον, όπου θα κατοικούσε, μα που χρειαζόνταν πολύ, γιατί ίσια ίσια τότες είχε φουσήσει κάποιος απόμακρος αέρας λευτεριάς και η ντόπια Κυβέρνηση είχε κηρύξει επίσημη γλώσσα του κράτους την ελληνική, ανάμεσα στες άλλες αλλαγές που 'χε κάμει.

Τότες λοιπόν ο Επαμεινώνδας Σωζόμενος είχε ξεμείνει σ' εκείνο το ήσυχο μέρος. Είχε παντρευτεί εκεί πρώτη και δεύτερη φορά, δεν είχε κάμει παρά ένα μόνο παιδί, τον Αγησίλαο, τον άντρα της κυρίας Φωτεινής και χάρις στους διπλούς συγγενείς του και στα ελληνικά γράμματα, αφού για κάμποσο καιρό έκαμε το δάσκαλο σε δικαστές, δικηγόρους και βουλευτές, διορίστηκε τέλος διευθυντής του Κυβερνητικού Τυπογραφείου. Ήταν τότες καλοί οι μισθοί και η φτήνια μεγάλη. Και εμπόρεσε έτσι ο Επαμεινώνδας να επιμεληθεί την ανατροφή του γιου του και να τον στείλει να σπουδάσει στην Ιταλία τη νομική επιστήμη κι αυτά τ' άλλα τα σκοτεινά μαθήματα, που τα φοβόταν η κυρία Φωτεινή και που τα ονόμαζαν φιλοσοφία.

Εκεί ο Αγησίλαος ε γνώρισε τους νέους που μελετούσαν ένα γενικό ξεσηκωμό και την Ένωση, ως έλεγε, όλης της Ιταλίας. Στο νου της κυρίας Φωτεινής, όμως, τα κινήματα εκείνα καθώς και κάθε παρόμοιο που εμπορούσε να σαλέψει την τάξη, ήταν αξιοκατάκριτα, ήταν ένας ολέθριος χαλασμός κόσμου κι ήταν για κείνην ένα μυστήριο πώς ο άντρας της, άνθρωπος τόσο άγιος, τόσο φρόνιμος, τόσο τίμιος, μπορούσε να 'ναι φίλος στενός με κείνους τους άταχτους και να τους θυμάται ως το τέλος της ζωής του με απεριόριστον ενθουσιασμό. Η κυρία Φωτεινή επροτιμούσε να μην το σκέφτεται. Ήθελε μόνο να θυμάται πως για τούτο ο γιος της ο Άλκης είχε μάθει σύντομα την ιταλική γλώσσα κι είχε ζυμωθεί πρώιμα με τα γράμματα εκείνου του έθνους.

Ήταν ακόμη μικρός κι αρρωστιάρης ο γιος τους, όταν ο Αγησίλαος άρχισε να του ξηγά τα αδρά ποιήματα του Δάντη που τα γνώριζε απ' όξω. Πώς βροντούσε η φωνή του, όταν τα 'λεγε! Πώς άστραφτε πάντα το μάτι του και πώς ο γιος με το αποκοιμημένο, αλλά βαθύ βλέμμα του, εκρεμότουν τότες από τα χείλη του πατέρα του, σα θαμπωμένος από την απέραντη ομορφιά που ξεσκεπαζότουν ομπρός του!... Το θυμότουν ακόμη η κυρία Φωτεινή... εθυμότουν ακόμη και μερικά από κείνα τα ποιήματα, γιατί νέα τότες τα 'χε μάθει ως κι εκείνη... κι έβρισκε πως έμοιαζαν στα βιβλία της εκκλησίας και τα πίστευε... κι επέστευε σ' όλες τις φριχτές τιμωρίες του κάτου κόσμου και στες αδιήγητες ευτυχίες των αγαθών ψυχών μέσα στον ουράνιο παράδεισό τους... Και η ίδια ε γνώριζε λίγη μουσική κι έπαιζε στο παλιό τους το πιάνο, τότες που δεν ήταν ακόμη χήρα, κάτι τραγούδια του καιρού της, κάτι σκοπούς που δεν εσυνηθίζονταν πλια τώρα, μα που ο Άλκης ήξερε ακόμη να τους κακοσφυρίζει, γιατί ο γιος της εκείνος δεν είχε καθόλου αυτί, και να τους κακοτραγουδεί χαμηλόφωνα, γιατί δεν είχε φωνή.

Ως και ο Αγησίλαος Σωζόμενος ήταν υπάλληλος του Κράτους. Η κυρία Φωτεινή έπαιρνε ακόμη μια μικρή σύνταξη. Νέος, μόλις είχε γυρίσει από την Ιταλία, με το ωραίο δίπλωμά

του, είχε διοριστεί αμέσως, αφήνοντας κατά μέρος τες ανήσυχες ιδέες του που άσφαλτα θα τον εξημίωναν, γιατί ο φρόνιμος κόσμος κι οι πλιο φρόνιμοι κυβερνήτες του τόπου θ' αγαναχτούσαν, αν άκουαν τες θεωρίες του, όπως και η κυρία Φωτεινή τες ετρόμαζε, αν και τον αγαπούσε τόσο τον άντρα της, τον πατέρα των παιδιών της... Κι έτσι ο Αγησίλαος εφύλαξε για τον εαυτό του τες ιδέες του, το πολύ καμία φορά για το σπίτι του, όταν ξένος κανένας δεν τον άκουε. Κι ο κόσμος όλος τον εθεωρούσε για τούτο σαν έναν από τους πολλούς· κι εχαιρότουν την υπόληψη ανθρώπου εργατικού και τίμιου νοικοκύρη, γι' αυτό κι ο πατέρας της κυρίας Φωτεινής δεν είχε διστάσει ούτε στιγμή να την παντρέψει μ' εκείνον, αν και καθόλου δεν τον εγνώριζε πρώτα. Αλλά ωστόσο μαζί του είχε περάσει θεάρεστα τη ζωή της και ποτέ της δεν είχε γνωρίσει καμία στενοχώρια...

Συχνά η κυρία Φωτεινή αναθυμότουν με γλύκα τη συζυγική ζωή της και τα παιδικά τα χρόνια του γιου της και το παιδί εκείνο στα πρώτα της νιάτα, που μίαν ημέρα είχε αποκοιμηθεί μ' ένα χαμόγελο στην αγκαλιά του θανάτου, αφήνοντας τόσο έρημο, τόσο σιωπηλό και τόσο θλιβερό το σπίτι τους, όπου μολοντούτο τίποτα δεν είχε αλλάξει. Κι είχε πάρει τότες έναν άλλο ρυθμό η ζωή της, ως που η χαρά ξανάφεξε στην καρδιά της, ξετοπίζοντας τη βουβή της λύπη, όταν της εγεννήθηκε ο Άλκης...

Μα ήταν τόσο περίτρομη πάντα η μητρική καρδιά της... Επαρμόνευε τους ύπνους του μικρού παιδιού, βυθισμένη σε μίαν ανήσυχη δέηση, που επλημμυρούσε από στοργή το είναι της όλο, από έναν φλογερόν πόθο να προφυλάξει τον εαυτό της και το παιδί της από την άγρια φοβέρα μίας νέας συμφοράς!... Ήταν όλη γεμάτη τρυφερές φροντίδες, για το μικρό εκείνο πλάσμα, που στα μάτια της άξιζε περισσότερο παρά όλος ο άλλος κόσμος... και υστερότερα η αδύνατη υγεία του τέκνου της, οι συχνές του αρρώστιες, έκαναν να πληθαίνουν οι ασίγαστες φροντίδες της. Τρυφερά πάλι εθυμότουν πώς το 'χε βυζάξει η ίδια και πώς όταν είχε

μεγαλώσει, το αποκοιμούσε η ίδια σιμά της μουρμουρίζοντας τραγούδια παλαιά, λέγοντάς του παλαιά παραμύθια κι εθιμότουν πόσο το παιδί εχαιρότουν ν' ακούει ιστορίες για χρυσοντυμένα βασιλόπουλα, για περικόλες αρχόντισσες, για όλον εκείνον τον ξωτικό και φανταστικό κόσμο, που ζει και κινιέται μέσα σε σφαίρες όπου αδύνατο δεν είναι το ακατόρθωτο για την ανθρώπινη αδυναμία.

Κι έπειτα πάλι η μητέρα φοβισμένη από τες συχνές του αρρώστιες δεν ήθελε να το βάλει πλιο ενωρίς στα γράμματα, αλλά μόλις πατήσκει τα έξι χρόνια, ο άντρας της, που δύο γενεών πείρα του 'χε διδάξει πόσο άξιζαν εκείνα για τη ζωή, επήρε άλληνη απόφαση, δεν ηθέλησε να παραδεχτεί καμία της αντιλογία και της εδήλωσε αλύγιστος πως προτιμούσε να μην έχει καθόλου τέκνο, παρά να μην επιμεληθεί, όπως ο ίδιος ήξερε, την ανατροφή του.

Στο σπίτι τους, μ' όλους τους καλούς του τρόπους, ο άντρας της ο Αγησίλαος εκυριαρχούσε. Η απόφασή του δεν εγνώρισε καμία αναβολή και η αδυναμία του γιου του δεν τον έκαμε ν' αλλάξει γνώμη. Από τες πρώτες ημέρες εγίνηκε ο ίδιος δάσκαλός του και μ' αφοσιωμένη επιμονή εβάλλθηκε να νικήσει τη φυσική νωθρότητα του παιδιού ευκολαίνοντάς του όσο μπόρει το μάθημα.

Κάθε τόσο κάποια ανημπόρια τον εσταμάτανε στο έργο, αλλά ο Αγησίλαος δεν απελπιζότουν· επάσκιζε με την επιμέλεια να κερδίζει τον χαμένον καιρό, και παρατήρησε με ανείπωτη χαρά πως κάθε φορά που το παιδί αρρωστούσε, ξαναρχότουν στη ζωή σαν προικισμένο με καινούρια χαρίσματα, με νέο ζήλο για τα μαθήματα, σα να τροχιζότουν το μικρό μυαλό του με τους πόνους και σα να μεγάλωνε άξαφνα η παιδική ψυχή του...

Η κυρία Φωτεινή εμιλούσε ακόμη όταν το ρολόι της χώρας εσήμανε τες εννέα. Κι αυτήν τη στιγμή εμπήκε στο μικρό σκοτεινό σαλονάκι ο Πέτρος Αθάνατος. Ήταν ένας νέος

άσκημος, μαυριδερός, αλλά με όμορφα και ζωηρά μάτια. Τα ρούχα του ήταν αμελημένα κι επήγαινε σκυφτός και σκεβρωμένος κρατώντας στα δυο του χέρια το μαλακό του καπέλο. Μπαίνοντας μέσα παρατήρησε τες δύο ξένες κυρίες, τες αναγνώρισε αμέσως κι εκατέβασε ομπρός τους ντροπαλός το βλέμμα. Εχαιρέτησε έπειτα αδέξιος, κι ερώτησε ανήσυχος:

-Τι κάνει;

-Εγλίτωσε! του αποκρίθηκε με χαρά η μητέρα ευχαριστώντας τον με το βλέμμα. Τώρα κοιμάται...

Ο Πέτρος έσκυψε περισσότερο το μεγάλο ξεχτένιστο κεφάλι του, έμεινε μία στιγμή αμίλητος, το στόμα του εχαμογέλασε σαρκαστικά, σα να μετανοούσε για την αδυναμία του, κι έπειτα σα να 'θελε να δικαιολογηθεί είπε πάλι:

-Μ' έστειλαν εδώ ο κύριος και η κυρία Βαρσάμη... Όχι!... η κυρία κι ο κύριος Βαρσάμης, εδιορθώθηκε αναστενάζοντας και τονίζοντας κάθε κατάληξη. Τρέχω τώρα αμέσως να τους το ειπώ... Α, δεν αρέσει της κυρίας Βαρσάμη να περιμένει... Κι εγέλασε το άσκημο γέλιο του.

Η κυρία Φωτεινή τον εκάλεσε να καθίσει σιμά της, μα αυτός αρνήθηκε κουνώντας το κεφάλι και πριν προφτάσουν οι τρεις κυρίες να του ειπούν άλλο λόγο, εβγήκε βιαστικός από την κάμαρα και τον άκουσαν να κατεβαίνει με βροντερά πατήματα τη σκάλα...

Τώρα οι τρεις γυναίκες έμειναν πάλι σιωπηλές για καμπόσες στιγμές. Κι έπειτα η κυρία Φωτεινή εσηκώθηκε, άνοιξε λίγο την πόρτα που επήγαινε στην κάμαρα του αρρώστου και γυρίζοντας στο μικρό σαλονάκι είπε μ' ένα χαμόγελο:

-Κοιμάται ήσυχα! Κοιμάται ακόμη!

Η κυρία Οφιομάχου εχαμογέλασε και κείνη κι είπε σε μία στιγμή:

-Ο καημένος ο Πέτρος! ξέρει τόσα γράμματα κι είναι τόσο φτωχός και δεν έχει καμιά δουλειά!

-Η κυρία Βαρσάμη τον συμπονεί, είπε η κυρία Φωτεινή κατεβάζοντας το βλέφαρο, έχουν κάποια συγγένεια... γιατί είναι κι αυτός από καλό σπίτι!

-Η κυρία Βαρσάμη, η κυρία Βαρσάμη! είπε η άλλη γριά δαγκάνοντας λίγο το χείλι της. Κι κοιτάξε τη θυγατέρα της, που εκαθότουν αμίλητη σε μίαν άκρη από πολλήν ώρα και που με τα μάτια ανοιχτά εφαινότουν βυθισμένη σε κάποιο της όνειρο.

Κι εσώπασαν πάλι για κάμποσες στιγμές.

Αλλά σε λίγο η κυρία Φωτεινή ξανάρχισε πάλι νευριασμένη τα ιστορικά της. Τώρα όμως τα λόγια της ήταν σκοτεινά, σα να μην τα καταλάβαινε πλια ούτε η ίδια κι ήξερε μόνο πως ο Άλκης της είχε πλια μεγαλώσει και πως η ψυχή του είχε τότε αλλάξει...

Τον έβλεπε η μητέρα ανήσυχη βυθισμένον για ώρες στη σπουδή του, τον άκουε να μιλεί σοβαρά με τον άντρα της, να ρωτά πράγματα, που εκείνη δεν εκαταλάβαινε και συχνά τον έβρισκε μοναχόν και συλλογισμένον, στη σιωπή του σπουδαστηρίου του ή τον απαντούσε στο δρόμο με σβησμένο το βλέμμα, με την όψη ωχρή, με μισοανοιγμένο το στόμα, παραδομένον στους στοχασμούς του, σα να ξάτρεχε αδιάκοπα ένα όνειρο, που ήθελε να του ξεφύγει... Και παρατηρούσε η μητέρα πως στον ίδιον καιρό η καρδιά του εγινότουν τρυφερότερη· τον εσυγκινούσε βαθιά ο ανθρώπινος πόνος, η δυστυχία όπου κι αν την έβλεπε κι αισθανότουν πάντα περισσότερο τη μητρική στοργή της· συχνά τον έβλεπε να καρφώνει με κατάνυξη απάνω της το βλέμμα του και να λησμονιέται έτσι σε μία σιωπηλή λατρεία. Είχε πάψει πρώιμα τα παιδικά παιγνίδια και κάποια φυσική δυστροπία του, μια αθέλητη δειλία, τον βαστούσε μακριά από πολυάριθμες συντροφίες· ο θόρυβος και τα γέλια των ομοίων του τον

εζάλιζαν χωρίς να μπορούν να τον διασκεδάζουν. Έτσι άξιαινε ο Άλκης σαν κλεισμένος μέσα στον εαυτό του, σαν απομονωμένος από την κοινωνία που ήταν τριγύρω του. Μόνο στο σπίτι των Οφιομάχων επήγαινε συχνά και τα παιδιά του Οφιομάχου ερχόνταν και τον έβρισκαν· κι εμαθήτευε μ' εκείνα σ' ένα σκολειό κι ήξερε η κυρία Φωτεινή πως από τότες εκείνα τον αγαπούσαν. Μα τα δύο σπίτια εγνωρίζονταν από πολύ πρωτύτερα, πολύ πριν ακόμη γεννηθούν τα παιδιά τους.

Κι έπειτα είχαν τελειώσει τα μαθητικά χρόνια κι ο Γιώργης Οφιομάχος, ένας από τους γιους της αρχόντισσας, είχε φύγει για τη Γαλλία κι ο Άλκης είχε μείνει καιρούς σπουδάζοντας στη Γερμανία. Μα πριν φύγει είχε πάει ν' αποχαιρετήσει τους Οφιομάχους στο παλιό τους το σπίτι και με κάποια ρομαντική μεγαλορρημονία τους είχε υποσκειθεί πως ποτέ δε θα τους λησμονούσε κι είχε κοιτάξει δακρυσμένος την Ευλαλία, που συγκινημένη και κείνη του 'χε σφίξει το χέρι... Και η θύμηση της καλής κορασίδας, που στα ξένα την εφантаζότουν έπειτα γυναίκα πλια, εβαστάχτηκε πάντα ζωηρή και αγνή μέσα στη νέα ψυχή του και τόσο που ύστερα από χρόνους, όταν ξανάρθε στον τόπο, η παλιά γνωριμία τους ανανεώθηκε σα να μην είχε περάσει ούτε μια μέρα χωρισμού. Μα η Ευλαλία δεν ερχότουν τώρα πλια να παίζει μαζί του, η ηλικία είχε κάμει τα πράγματα ν' αλλάξουν. Ο Άλκης ήταν τότες άντρας πλια.

Κι έπειτα ο Αγησίλαος Σωζόμενος νικημένος από την πάλη με τη ζωή, είχε κατεβεί στον τάφο κι εκείνη η πρώτη λύπη είχε σταθεί μία δοκιμασία φοβερή για τον Άλκη, που εκατάλαβε αμέσως πως έπρεπε ν' αγωνιστεί από τα τότες για την ύπαρξη. Ο Αγησίλαος είχε πεθάνει φτωχός, αφήνοντας μόνο του γιου του αμόλευτο τ' όνομά του.

Και τώρα ο Άλκης εζούσε μόνος με τη μητέρα του. Εζούσαν για την ώρα από τη μικρή σύνταξή της κι εξόδευαν τες φτωχές οικονομίες τους. Η ζωή ήταν δύσκολη. Αλλά ο Άλκης επίστευε σ' έναν ιδανικόν κόσμο, σ' έναν Αιώνα ευτυχίας για

το ανθρώπινο γένος, που θα ερχότουν και που τίποτα δε θα μπορούσε να τον σταματήσει· οι σπουδές, που ποτέ δεν τες είχε αμελήσει, μ' όλες τες σωματικές αδυναμίες του, άρχιζαν τώρα να δίνουν τον καρπό τους. Κάποιες ιδέες εφώτιζαν την ψυχή του. Αλλά τότες πάλι, του 'χε λείψει η σωματική δύναμη, σα να μην ήθελε η σάρκα να τον ακολουθήσει στο ψηλό πέταγμά του και να δώσει φτερούγια στη φαντασία του... Κι ήταν τότες που ο Άλκης είχε αρρωστήσει...

Ήταν παράωρα πλια. Ο Άλκης κοιμότουν ακόμη ήσυχα στο λευκό του κρεβάτι κι ο γέρος Αλέξανδρος Οφιομάχος είχε έρθει τώρα κι εκείνος στο σπίτι της κυρίας Φωτεινής, για να συνοδέψει τη γυναίκα του και την Ευλαλία.

Ήταν ένας γέρος ροδοκόκκινος μικρόσωμος, αδύνατος, με άσπρα κοντά γένια, με κόκκινα χοντρά χείλη όπως όλοι οι Οφιομάχοι· σκεβρωμένος λιγάκι και ντυμένος με μία παλιά τριμμένη ρεδιγκότα που του κατέβαινε παρακάτω από τα γόνατα.

Εχαιρέτησε μ' ένα χαμόγελο την κυρία Φωτεινή σα να φοβότουν να ρωτήσει κι ανάμεινε αμίλητος ν' ακούσει τι θα 'λεγαν οι γυναίκες.

-Ο Άλκης... ο Άλκης! του 'πε τρέμοντας η γυναίκα του μ' ένα δάκρυ.

Την κοιτάξε άξαφνα τρομαγμένος και με πόνο στην καρδιά του κι κοιτάξε, μην ξέροντας τι να ειπεί, την κυρία Φωτεινή που ήσυχη τον αντιχαιρετούσε. Κι ολομεμιάς αιστάνθηκε πως εθύμωνε πάλι με τη γυναίκα του κι άγρια κι απότομα, της είπε, στυλώνοντας χάμου το ανήσυχο βλέμμα του:

-Εσύ πάντα κράζεις το κακό, ως και στο σπίτι! Πάντα, πάντα!... Και σε μια στιγμή της ξανάπε με μίσος: -Εσύ!

-Εγλίτωσε! του 'πε εκείνη μ' ένα ιλαρό χαμόγελο και μ' άλλο ένα τρυφερό δάκρυ... Εγλίτωσε!...

Κι ηθέλησε να πιάσει τον άντρα της από το χέρι. Μα εκείνος ετραβήχτηκε ένα βήμα οπίσω, αναστέναξε ευχαριστημένος, την αγριοκοίταξε πάλι με θυμό, ξαναχαμήλωσε το βλέφαρο και σα να 'βγαζε από την καρδιά του ένα βάρος μεγάλο της ξανάπε, σιάνοντας την παλιά ρεδιγκότα του σα να εκρύνει:

-Πάντα, πάντα!... Αυτός είναι ο τρόπος σου!... Σκιάζεις πρώτα τον άνθρωπο με τα λόγια του, με τα δάκρυά σου, με τα καμώματά σου, σα να 'βγαίνει το καλό από την κόλαση!... Ουφ! ουφ!...

Η Ευλαλία εχαμογέλασε ευτυχισμένη. Στο νου της δεν είχε τώρα καμιάν άλλη ιδέα, δεν εσκεφτότουν ούτε τι θα γινότουν, ούτε τον εαυτό της· η μητέρα της εκούνησε το κεφάλι κοιτάζοντας τρυφερά τον άντρα της, η κυρία Φωτεινή έκανε πως δεν επρόσεχε στη φιλονικία. Τέλος η κυρία Οφιομάχου του ξανάπε μ' έναν αναστεναγμό δείχνοντας την άλλη μητέρα:

-Ο Θεός εσπλαχνίστηκε την καλοσύνη της!... τη χήρα γυναίκα!

-Ο Θεός... ο Θεός, εψιθύρισε ο γέροντας πειστωμένος μ' ένα σαρκαστικό χαμόγελο κοιτάζοντας ψηλά σα με φόβο... Ο Θεός!... ουφ!... ουφ!...

Και τότες εχαιρέτησαν κι οι τρεις τους την κυρία Φωτεινή κι εβγήκαν από την κάμαρη.

Εκείνην την νύχτα η κυρία Φωτεινή εκοιμήθηκε βαθιά, στη μεγάλη πολυθρόνα της, σιμά στο προσκέφαλο του γιου της. Και ξυπνώντας την άλλη αυγή είδε ανοιχτά τα μάτια του Άλκη, που τρυφερά την εκοίταζαν. Τον καλημέρισε με χαρά, του 'πιασε το χέρι και μ' ένα δάκρυ στο μάτι τού το φίλησε τρέμοντας.

Και ο Άλκης την ερώτησε αμέσως, σα σκοτισμένος ακόμη από τον πολύωρον ύπνο του και από τ' ανήσυχα όνειρά του:

-Ποια ήταν εκείνη;

-Η Ευλαλία, παιδί μου, του απάντησε χαμογελώντας... Δεν την εγνώρισες;

-Ναι, έκαμε ο Άλκης με το κεφάλι κι έκλεισε πάλι τα μάτια του μ' έναν αναστεναγμό...

Ήταν απόγιομα. Ο κόντες Αλέξανδρος Οφιομάχος Φιλάρετος, γερασμένος, σκυφτός, μικρότερος, αλλά με άσπρα μακριά γένια, με χοντρά ροδοκόκκινα χείλη, όπως όλοι οι άνθρωποι του γένους του, επερπατούσε ανήσυχα απάνω κάτω στο γραφείο του, τυλιγμένος μέσα σ' ένα τρίπαλιο πανωφόρι, που το φορούσε από χρόνια πολλά για το σπίτι το χειμώνα. Εκείνην την ημέρα δεν έκανε όμως κρύο.

Το δωμάτιο ήταν μεγάλο, σ' ένα αρχαίο, άφεγγο σπίτι, μέσα στα στενά της χώρας· είχε τέσσερα μεγάλα παράθυρα, όλα στον ίδιον τοίχο, ήταν όμως σκοτεινό, σα να κλειούσε μέσα του σταχτή, σκονισμένον αέρα, γιατί άλλα νεόχτιστα σπίτια πολύ εστενοχωρούσαν τώρα απ' όλες τες μεριές το παλιό αρχοντικό των Οφιομάχων, που στα παλιά χρόνια υψωνότουν μονάχο και περήφανο ανάμεσα σε φτωχικά μόνο χαμόσπιτα.

Κιτριτισμένες κουρτίνες και ξεθωριασμένοι χρωματιστοί μπερντέδες εσκοτείνιαζαν ακόμη περισσότερο εκείνο το δωμάτιο και ο αέρας ήταν εκεί μέσα βαρύς και υγρός και τα χάρβαλα πατώματα ανάδιναν μία μυρωδιά από μούχλα παλιά, από κλεισούρα κι από σκόνη. Ξεθωριασμένοι, άπαστροι, γδαρμένοι και νοτεροί ήταν κι οι κίτρινοι τοίχοι και τα έπιπλα παλιωμένα κι αμελημένα, αγυάλιστα από καιρούς και μολογούσαν ως κι εκείνα τον ξεπεσμό της αρχοντικής φαμελιάς.

Ξάγναντα στα παράθυρα, ακουμπούσαν στον τοίχο δύο μεγάλα κάρυνα αρμάρια, γεμάτα μουχλιασμένα βιβλία· και στη μέση, πες, της κάμαρας, μπρος σε μία χαμηλή, μικρή, τετράγωνη πολυθρόνα ήταν ένα τραπέζι από ξύλο άσπρο, με μαυρισμένα πόδια, στρωμένο όλο με χοντρό γαλάζιο χαρτί και καταφορτωμένο με σκονισμένα χαρτιά, διπλωμένα του μακρους και δεμένα πολλά μαζί με σπάγγους· και ανάμεσα στα χαρτιά ήταν ένα μικρό, κατηφορητό, κινητό γραφείο, που

το ρούχο του μελανιές γεμάτο δεν ήταν πλια πράσινο από χρόνια, κι ένα στρογγυλό, τζίγκινο καλαμάρι με δυο τρεις πέννες καρφωμένες τριγύρω. Ένα άλλο αρμάρι, ένα άλλο τραπέζι στους πλαγινούς τοίχους και μερικές καρέκλες παλιές και περίεργες, αυτά ήταν τα έπιπλα της κάμαρας, όπου περνούσε τες περισσότερες ώρες του ο γέροντας Οφιομάχος.

Στους τοίχους εδώ κι εκεί εκρεμόνταν οι οικογενειακές τους εικόνες, μαυρισμένες από την πολυκαιρία κι από την υγρασία, μέσα σε μαύρες ή σε χρυσωμένες κορνίζες, θαμπές ως κι εκείνες: οι παλαιοί Οφιομάχοι, άρχοντες με δύναμη μεγάλη στον τόπο και που τώρα κοιμούνται ήσυχα και λησμονημένοι στο χώμα. Κάποιοι ήταν ξυρισμένοι και με λευκές περούκες στο κεφάλι, άλλοι εφορούσαν χρυσοκέντητες στολές, κάποιος παλαιότερος μία σιδερένια αρματωσιά· κι ήταν κιόλας εκεί μερικές γυναικείες μορφές, ωραίες και περήφανες, με αρμονικά χαμόγελα πάνω στα χοντρά τους χείλη και μία άλλη παράξενη ζωγραφιά, που παράσταινε ένα φανταστικό δέντρο, με φύλλα σπάνια, με αφύσικους στριφτούς κλώνους κι όλο γεμάτο μικρούς μπλάβους κύκλους, όπου ήταν γραμμένα μ' άσπρο χρώμα ονόματα μόνο· ήταν το γενεαλογικό δέντρο των Οφιομάχων.

Μέσα στο σπίτι εβασίλευε ησυχία. Κι από το δρόμο ερχότουν μόνο ο θόρυβος ενού μαραγκού που ερουκάνιζε σανίδες...

Επερπατούσε εκείνο το απόγιομα πάλι ο γέρος ανήσυχος, εκάπνιζε αδιάκοπα χοντρά σιγάρα, που τα τύλιγε ο ίδιος και που τα δάγκανε ως τη μέση και κάθε τόσο έριχνε ένα βλέμμα στο χρυσό ρολόι της τσέπης, που το κρεμούσε πάντα από ένα καρφί στον τοίχο, πάνωθε από την πολυθρόνα του και κάθε τόσο εσταματούσε κι έριχνε ένα άλλο βλέμμα σ' ένα μεγάλο κατάστιχο που ήταν ανοιχτό πάντα στα σκονισμένα χαρτιά του και κάθε τόσο εκουνούσε πικρά το κεφάλι. Κάποιον επρόσμενε.

«Θα 'ρθει... δεν μπορεί παρά να 'ρθει... είναι η ώρα του!» είπε με το νου του. «Και πού να βρεθούν τώρα τα χρήματα... τόσα χρήματα!...» Κι έφερε το χέρι στο μέτωπο σα να 'θελε να διώξει τες βαριές φροντίδες που του ερχόνταν στο κεφάλι και για εκατοστή φορά έμεινε κάμποσες στιγμές σκυφτός απάνου στο μεγάλο βιβλίο, σα να το σπούδαζε με προσοχή.

«Χίλια πεντακόσια φράγκα σήμερα!» αναστέναξε «και πού είν' τα;... που είν' τα;... Και να 'ταν αυτά μονάχα!... Μα δεν είναι ούτε τρεις βδομάδες ακόμη που ανανέωσα το άλλο το χαρτί και να πάλι σήμερα ένα άλλο... και σ' ένα μήνα κι άλλο!... Και πού να τά βρω, πού; και σήμερα και τότες για να πλερώσω;... Αχ, εχαλάστηκα!... Πάει πλια!» Και λέγοντας έτσι εσημείωνε με το δάχτυλο γραμμές και κολώνες στο ανοιχτό το βιβλίο.

«Ε βέβαια!...» ξανάπε ξαναρχίζοντας τον περίπατό του και σα να 'θελε να ξεφύγει τη φροντίδα της στιγμής εκείνης, που τον στενοχωρούσε το περισσότερο· «ουδέ τότες δε θα 'χουμε λεφτά!... Από πού; Για το Θεό!... Λάδι εφέτος δε γίνεται ουδέ στάλα!... Οι χτηματίες δε θ' αλείψουν ούτε τα μαλλιά τους!... Ουφ! αυτό το λάδι... Όταν δεν έχει κανείς κι άλλα εισοδήματα... Όλο μ' αυτό το λάδι!... Μα και πεπόνια να γίνουν οι ελιές, πού να ξελυτρώσω!... Αχ, μας μελλότουν στο πρόσωπό μου να ντροπιαστούμε ως κι εμείς οι Οφιομάχοι!»

Κι εκοίταξε με πίκρα κοκκινίζοντας άξαφνα το γενεαλογικό τους δέντρο· κι έπειτα μία μία τες εικόνες των προγόνων του, τες αρχόντισσες από το σπίτι του, με το περήφανο κι ευγενικό χαμόγελο, με τα πλούσια γυμνά τους στήθη, το σιδεροαρματωμένο πολεμιστή που με τους Βενετούς είχε πολεμήσει στο Μωριά και στην Κρήτη τους Τούρκους, τους άντρες με τες χρυσοκέντητες στολές, με τες λευκές περούκες, που όλοι τον εκοίταζαν αδιάφοροι μέσα από τες θαμπές χρυσωμένες ή μαύρες κορνίζες τους, και τους εφώναξε θυμωμένος, χωρίς να ξέρει τι έλεγε: «Φταίτε εσείς!»

Και ξακολούθησε έπειτα από μία στιγμή, κάνοντας μία χειρονομία και γυρίζοντας απότομα τες πλάτες του στες εικόνες: «Καλά βαστάχτηκα ως τα τώρα!... Ως τα τώρα;... Ε, ας πω ως τα τώρα... Μα τώρα κι η γυναίκα μου αρχίζει και μυρίζεται... Δεν είμαι πλια καλός να της κρύψω τες στενοχώριες... Κι ωστόσο δεν επούλησα ακόμη τίποτα... Τίποτα σημαντικό... τίποτα που να μπορεί ν' ακουστεί... ας πούμε τίποτα!... Μα ωστόσο τα σπίτια μου, και τούτο εδώ ακόμη είναι χαμένα... ας τα ξεγράψω... τα βαρύνουν δύο τρεις υποθήκες το καθένα... και οι ελιές μας εκεί όξω;... Όχι αυτές είναι άγγιχτες... αυτές τουλάχιστο, όπως μου τες άφηκε ο πατέρας μου... Μα το σπίτι γκρεμίστηκε... πάει! Και κάνω ακόμη τον περήφανο και λέω που τ' άφηκα επίτηδες να πέσει, γιατί δε μ' αρέσει η εξοχή, και κάνω τον καλόνε με τους χωριάτες και τους αφήνω να μου ξαγοράζουν τα βάρη που μου πλερώνουν, να αγοράζουν τα λιόδεντρα που πλησιάζουν τες κατοικίες τους... Τώρα ως κι αυτοί με μυρίστηκαν... Κι όλα αυτά για τα καθημερινά έξοδα... Τον άλλο μήνα εξέκαμα τα αγριώματα... ένα λιβάδι ολάκερο... Τα 'καμα ανταλλαγή τάχα... Έβγαλα το μάτι μου, για να κάμω τάχα χάρη, να ευεργετήσω, ξωθειό μας! Τον κουμπάρο, που 'ναι άνθρωπος του σπιτιού παλαιόθε και μου δουλεύει κι ο ίδιος χρόνια και γι' αυτό κακούς πάντα χρόνους να 'χει! τον αγαπάω!... Κι επήρα έτσι σε χρήμα τα ρέστα... Τρέχα γύρευε πώς την πιστεύουν την καλοσύνη μου όλοι αυτοί οι πονηροχωριάτες και ο παμπόνηρος ο κουμπάρος!... Τι πιστεύουν, τι δεν πιστεύουν δεν με μέλει!... Τότες τουλάχιστο edióρθωσα πάλι κάποιες δουλειές... τες εμπάλωσα... Αμή τώρα; Εδώ σε θέλω!... Και τι να πω στη γυναίκα μου, τη σιόρα Μαρία; Ουφ, κι αυτή είναι δυστυχισμένη!... Θα λέει ο κόσμος: έχει έναν άντρα τόσο άσωτο!... Απ' όξω από το χορό πολλά τραγούδια γίνονται! Κι οι θυγατέρες μου; Ω οι κακομοίρες! Κι οι γιοι μου; Ποιος ξέρει αυτοί πώς θα τα καταφέρουν μία μέρα... Μα ως κι αυτοί... ως κι αυτοί!...»

Κι επερπάτησε καμπόσο απάνω κάτω στην κάμαρα, αναμασώντας στο νου του με στενοχώρια τους ίδιους

στοχασμούς κι έπειτα είπε πάλι φέροντας το χέρι στο μέτωπο, σα για να στεγνώσει τον ιδρο του: «Έγραψα όξω... έκαμα ό,τι μπόρεσα! Δεν άφηκα τίποτα ακάμωτο!... Κανένas ούτε απάντηση... μα κανένas! ούτε ένα γρυ!... Τώρα να πλερώσει ο χωριάτης... Τι ιδέα! Δε θα 'τανε παρά κουτός... Ο νόμος ο ελληνικός υποστηρίζει αυτόνε!... η κυβέρνηση είναι δική του και κάνει ό,τι θέλει... Ναίσκε, ό,τι θέλει!... Μία φορά κι έναν καιρό ο νόμος τον υποχρέωνε και πάλι εκακοπλέρωσε... Τώρα ο διάολος τον επήρε για μία!... Σολιάτικα[1], μερίδια, παλιά χρέη... αυτά λησμόνησέ τα... Αντίο!... Η φυλάκιση εκόπηκε... τα δικαστήρια τρόμος και φόβος για την ακρίβεια τους... και το ύστερο η απόφασή τους, άγραφο χαρτί... Πώς να κυνηγήσει ο χτηματίας το χωριάτη;... Με τούτο το βασίλειο θα μας φάνε αγάλι αγάλι και τα ελεύτερα... Αυτό as το προσμένουμε... χάρις στο γενικόν ψήφο... Τι να γίνει...»

Μ' αυτούς και μ' άλλους παρόμοιους στοχασμούς εδιασκέδαζε πάντα χωρίς να το θέλει την πίκρα του... κι αυτοί τον έκαναν να θυμάται πάντα με νοσταλγία την Αγγλική προστασία, που την είχε γνωρίσει σ' όλη της τη μεγαλοπρέπεια τον καιρό που ήταν νέος. «Τότες» έλεγε «ήμαστε και μεις οι παλαιοί ψωροαρχόντοι κάτι, κι as ήμαστε πνιγμένοι στα χρέη!... Ένα γράμμα του πατέρα μου το 'τρεμε τότες ένα χωριό... Ήτανε καλύτερα τότες χίλιες φορές!... Κι εδαιμονιστήκαμε να διώξουμε τους Άγγλους... εκείνον τον κόσμο τον ξευγενισμένο... εκείνην την Κυβέρνηση!... Καλά τα παθαίνουμε τώρα με το ελληνικό... Καλά, πολύ καλά!... Μα ωστόσο ο ξεπεσμός είχε αρχίσει από τότες... από τότες που ακρίβυνε η ζωή και που μας περιόρισαν, οι φιλελεύθεροι, τα προνόμια... Ανάθεμα να 'χουν!»

Κι εθυμήθηκε πως ο πατέρας του, που μ' ένα του γράμμα έκανε να τρέμει ένα χωριό, εξούσε εκείνα τα χρόνια με αφάνταστη μεγαλοπρέπεια κι εξόδευε τόσο λίγο... κι ημπορούσε κιόλας να σπαταλά στην πολιτική το χρήμα του, χωρίς να φτωχαίνει!... αλλά ωστόσο, όταν είχε πεθάνει γέρος πολύ και του 'χε αφήκει μίαν καλή περιουσία που θα μπορούσε

και πάλι, αν ο ίδιος την επιμελιότουν, ν' ανθίσει, αλλά και ένα δυνατό χρέος, που ο γέρος δεν είχε προφτάσει ποτέ να το σβήσει και που την εβάραινε· αυτό είχε σταθεί η πρώτη αιτία του οικονομικού κλονισμού.

Μα ωστόσο ο Αλέξανδρος Οφιομάχος δεν είχε σταθεί και τόσο κουτός. Είχε καταφέρει μ' επιτηδειότητα να πάρει μίαν πλούσια κληρονόμα ενός παλαιού σπιτιού (πλούσια για κείνον τον καιρό!), ένα κορίτσι αθώο τότες, χωρίς θέληση και απαίτηση καμιά... Κι είχε πλερώσει από την προίκα της του πατέρα το χρέος. Με φρόνιμη οικονομία θα μπορούσε βέβαια τότες πάλι να διορθώσει τες ζημιές, αλλά και παντρεμένος ο Αλέξανδρος Οφιομάχος ξακολούθησε να ζει με τις πατροπαράδοτες συνήθειές του. Έπαιζε συχνά κι έχανε· είχε πάντα δύο ή τρία άλογα στο στάβλο του, που κάθε λίγο τα ξάλλαζε, φυσικά με ζημία του πάντα, γιατί τότε του αρρώσταιναν, τότε έπειτα από μήνες τα εβαριότουν, ζηλεύοντας κάποιο καλύτερο και ολοένα ωστόσο η οικογένεια επέρσευε και τα έξοδα εγενόνταν ολοένα μεγαλύτερα. Και μίαν ημέρα είχε βρεθεί χωρίς χρήμα. Ανυπομόνησε, εταράχτηκε, στενοχωρήθηκε κι εδανείστηκε τότες για πρώτη φορά στη ζωή του. Κρυφά κι όχι από τράπεζες, για να μην ακουστεί τ' όνομά του, παρά έκραξε ένα γνωστό του μεσίτη, που πρόθυμα του 'φερε την ίδια στιγμή όσα του ζητούσε, και που του πρόσφερε μάλιστα περισσότερα, μυρίζοντας από τότες ο άνθρωπος τα κέρδη που θα 'μπαιναν σιγά σιγά στην τσέπη του. Ο μεσίτης δεν εκινύνευε τίποτα· ήξερε μάλιστα πως οι κόποι του θα πληρωνόνταν διπλοί και τρίδιπλοι, αν μόνο ήξερε να ωφεληθεί από την περίσταση, γιατί η περιουσία του Οφιομάχου ήταν ζωντανή κι ακλόνητη!

Αυτή ήταν η αρχή του χαλασμού του Οφιομάχου. Κι άμα εμπήκε μία φορά σε χρέη, εγλίστησε έπειτα όλον τον κατήφορο. Το πρώτο εκείνο συνάλλαγμα το πλέρωσε ταχτικά στη λήξη του, αλλά σε μίαν άλλη στενοχώρια του, όταν είχε υποχρεωθεί ν' αλλάξει κάποιο άλογό του, που το 'χε ακριβά αγορασμένο για το δίτροχο αμαξάκι του, αν και είχε

πληροφορηθεί πως δεν επήγαινε στο αμάξι, γιατί είχε και τη μανία να γυμνάζει τ' ανυπόταχτα ζώα, εδανείστηκε πάλι άλλα περισσότερα χρήματα, που ο μεσίτης του τα προμήθευε με την ίδια ευκολία, μα που δεν μπόρεσε ωστόσο να τα πλερώσει και πάλι στη λήξη τους. Ο άνθρωπος, μυρίζοντας τότες σιμότερα το κυνήγι του, του πρόσφερε πρόθυμα να ανανεώσει το συνάλλαγμα, και μάλιστα, μαντεύοντας τη στεναχώρια του Οφιομάχου, του πρότεινε κι άλλα χρήματα, λέγοντας πως στη σοδειά, με την άνεσή του, ο άρχοντας παίζοντας θα του τα ξεφλούσε. Το όλο του χρέος τότες δε θα 'ταν ούτε ένα καρφί του παπουτσιού του. Ωστόσο τ' άλλα του εισοδήματα έφευγαν με τα καθημερινά έξοδα. Και οι χρόνοι έπειτα είχαν έρθει ανάποδοι. Η γης εφαινότουν καταραμένη. Η αγροτική περιουσία δεν έδινε για καιρούς τίποτα· και το χρέος του Οφιομάχου αυγάτισε. Έγινε διπλό, τρίδιπλο, πεντάδιπλο· και με τα άφορα χρόνια όλο εγεννούσε. Κι ωστόσο ο άρχοντας εγέραζε, χωρίς να θελήσει να θυσιάσει καμία του συνήθεια, κανένα του ελάττωμα, ξεπέφτοντας όμως πραγματικά από χρόνο σε χρόνο, φροντίζοντας μόνο να μην πουλεί τα χτήματά του, πασκίζοντας να μη φανεί και να μην ακουστεί ο χαλασμός του.

Μα ωστόσο και τα παιδιά του είχαν μεγαλώσει. Δύο νέοι και δύο νέες, που κανέναν τους δεν εκέρδιζε και που όλοι τους εχρησιζόνταν χρήματα. Μάλιστα ο πρώτος, ο Γιώργης που είχε στείλει στα Παρίσια είχε σκορπίσει αδικαιολόγητα αμέτρητο χρήμα. Και τώρα δεν είχε ούτε αυτός έργο κανένα, καθώς ούτε κι ο δεύτερος, ο Σπύρος, ένας νωθρός και βαρύσκοπος νέος, που μετά βίας είχε βγάλει το γυμνάσιο και που δεν είχε θελήσει ούτε κόσμο να ιδεί ούτε να σπουδάξει επιστήμη. Και οι δύο του οι κόρες ήταν τώρα σ' ηλικία γάμου, ήθελαν έξοδα κι εκείνες και αύριο μεθαύριο, που θα τες γύρευε κάποιος, θα 'ταν κι αυτές αιτία από μεγάλη στεναχώρια, γιατί ο γέρος δε θα μπορούσε να τες προικίσει.

Όλες αυτές οι φροντίδες του ετάραζαν το νου και τον ερέθιζαν. Κι επερπατούσε έτσι συλλογισμένος, απάνου κάτου,

στο θλιβερό του γραφείο, που ανάδινε ως κι εκείνο τη μυρωδιά του ξεπεσμού. Εκοίταξε πάλι την ώρα, αγρίκησε ένα ρίγος στες πλάτες του, με τα χέρια του έσιαξε το τρίπαλιο πανωφόρι του, σα να 'θελε να ζεσταθεί, κι αυτήν τη στιγμή άκουσε το κουδούνι της οξώπορτας δειλά να σημάνει. Μαντεύοντας ποιος ήταν, επήγε ο ίδιος ν' ανοίξει. Εβγήκε από το γραφείο, εκατέβηκε τα λίγα σκαλιά της ξύλινης υγρής σκάλας, μία στιγμή έμεινε αναποφάσιτος σηκώνοντας το κεφάλι και κοιτάζοντας απάνου, σα φοβισμένος μην τον έβλεπε κανένας, έσιασε πάλι το παλιό του πανωφόρι και τέλος άνοιξε.

-Γεια σου, είπε σοβαρά και περήφανα ο Οφιομάχος στον άνθρωπο που έμπαινε μέσα, ξανακλειώντας χωρίς κρότο την πόρτα.

-Σε προσκυνώ, αφέντη! του αποκρίθηκε ταπεινά και σκύφτοντας εκείνος.

Ήταν ένας άνθρωπος πενήντα χρόνων, γερασμένος πλια, ψηλός, λιγνός, ξερακιανός, κίτρινος, με φρύδια αναγριεμένα, με μάτια που δεν είχαν βλέμμα, με μεγάλη γυρτή μύτη, φαλακρός και με κομμένα και κακοβαμμένα μαυροκόκκινα μουστάκια. Τα χέρια του ήταν μεγάλα· τα πόδια του ζαβά, κοκαλιάρικα και γεμάτα κόμπους. Κι ήταν ντυμένος με μαύρο σακάκι και με μαύρο λαιμοδέτη και μ' ένα βρωμερό, φαγωμένο, σταχτί πανταλόνι.

-Πάμε απάνω! του ξανάπε σιγά ο Οφιομάχος με κατεβασμένο βλέφαρο και ξανασιάνοντας νευρικά το παλιό πανωφόρι του, σα να κρύωνε.

Κι εκείνην τη στιγμή ακούστηκε από το ψηλότερο πάτωμα η φωνή της γριάς αρχόντισσας που 'λεγε:

-Ε, πού είσαι; (έτσι έκραζε πάντα τον Οφιομάχο η γυναίκα του, γιατί εντρεπότουν απ' όταν ήταν νέα να τον πιει με τ' όνομά του). Ποιος είναι;

-Κανένας, της εφώναξε από κάτω κοκκινίζοντας από το θυμό του.

-Πώς κανένας;

-Κανένας για σας και ξαναφώναξε σφίγγοντας τα λίγα του χαλασμένα δόντια... Ήρθε για με ο σιόρ Μίμης ο Χαντρινός, θέλει να με κουβεντιάσει, εμέ κι όχι εσάς... Κανέναν από σας.

Ανέβηκαν και οι δύο στο γραφείο και χωρίς προσομία ο γέρος, αφού εκλείδωσε την πόρτα και αφού έβαλε τον άλλον να καθίσει σιμά του μπρος στο τραπέζι, τον ερώτησε σοβαρός:

-Τι θέλεις;

Ο άλλος του 'ριξε με την άκρη του ματιού του μίαν ειρωνική ματιά κι εχανογέλασε σαρκαστικά κάτω από το κακοβαμμένο μουστάκι του.

-Αφέντη, του 'πε, δεν το ξέρεις; Αύριο ξεπέφτει ένα χαρτί σου κι ήρθα να πάρω αυτά τα λίγα τα χρήματα... Δεν είναι ούτε μία πρόκα του παπουτσιού σου... Μικροπρέπειες!... Ήρθα να τα πάρω σήμερα, γιατί δε θέλω ν' ακούεσαι!...

Κι έτσι λέγοντας έβαλε στη μέσα τσέπη του σακακιού του το χέρι του κι έκαμε πως ήθελε να τραβήξει κάτι από μέσα. Μα ο άρχοντας δεν του απαντούσε αμέσως· εφάνηκε μία στιγμή σκεπτικός· έχασε λίγο το ροδοκόκκινο κι ωραίο χρώμα του και τέλος ντροπαλά και χαμηλόφωνα του αποκρίθηκε:

-Δεν τα 'χω, μωρέ, σήμερα, μα την αλήθεια!

Ο Χαντρινός επρόσμενε βέβαια αυτήν την απάντηση. Δεν ήταν η πρώτη φορά που η συνομιλία τους άρχιζε έτσι. Έβγαλε άδαιο το χέρι από την τσέπη, κοιτάξε με απορία το γέροντα, που βαστούσε τώρα κατεβασμένο το βλέφαρο και του 'πε σκληρά, κάνοντας τον κακοφανισμένο.

-Αφέντη, το ξέρεις, εγώ είμαι άνθρωπός σου, εγώ αγαπάω το σπίτι σου, εγώ έχω καλή καρδιά, μα πάρα πολύ καλή και κάθε μέρα χάνω γι' αυτή την καλοσύνη μου... Ναι, μα την αλήθεια που είναι ο Θεός!... Αφέντη, τα θέλουν!

-Κι αφού δεν τα 'χω! Ξαναπολογήθηκε ο γέρος στενοχωρημένος. Σφάξε με λοιπόν!

-Τι λόγος, αφέντη!

-Είναι χίλια πεντακόσια αυτήν τη φορά... πού να τά 'βρω; Έκαμα αυτές τες μέρες είκοσι γράμματα έξω... μη λες που δεν εφρόντιζα! Μα οι χωριάτες! ω τώρα οι χωριάτες... παίρνουν μα δε δίνουν... Κι είμαι σε κακά νερά... και η σοδειά αργεί ακόμη!

-Δεν το ανανεώνουν, αφέντη!

-Δεν τα 'χω, σου λέω! Δε με πιστεύεις;

-Εγώ; διαμαρτυρήθηκε ο τοκογλύφος μ' ένα ταπεινό χαμόγελο· εγώ, αφέντη;... Μα πώς να κάμουμε;... Με θλίβει η καρδιά, ναι, μα την αλήθεια που είναι ο Θεός!

Κι εσταύρωσε τα χέρια του και με περίλυπον ύφος σα να στενοχωριότουν αληθινά ξακολούθησε:

-Γιατί είπαμε, αφέντη, η καρδιά μου έχει πάρα πολλή καλοσύνη, είναι χρυσή... Και μου πονεί εμένα ακόμα πλιότερο να σε βλέπω σε στενόχωρες ώρες... Μα δε φταίω εγώ... Γι' αγάπη σου, αφέντη, εγώ θα πάω λοιπόν να περικαλέσω να το αναβάλουμε για έξι μήνες, μα δεν πιστεύω να μου γίνει η χάρη. Θα πλέρωνες έτσι, αφέντη, μονάχα, τα διάφορα...

-Σήμερα ούτε αυτά, είπε ο περίλυπος ο γέρος. Δεν έχω να σου δώκω τίποτα...

-Μήτε τα διάφορα; μήτε κι αυτά; Μα λοιπόν τότες δεν κάνομε τίποτα!... Ω Θεέ μου!

-Μήτε ένα όβολο! του ξανάπε ο Οφιομάχος μ' έναν απελπισμένον αναστεναγμό. Κι εσκέφτηκε με φρίκη τον τρομερό κατήφορο που τον έπαιρνε, τη βέβαιη καταστροφή που ολοένα εσίμωνε και που επεριστριγύριζε το αρχαίο του σπίτι. Και ο άλλος ωστόσο τον εκοίταζε σοβαρός και σα να τον εσυμπονούσε στ' αλήθεια και διστάζοντας του ξανάπε δειλά:

-Αφού είναι έτσι τα πράματα, αφέντη, ας έχω συμπάθειο, πρέπει ν' αρχίσεις να πουλείς!

Ο γέρος άλλαξε χρώμα· οι φλέβες του προσώπου του εφούσκωσαν· άκουε άξαφνα το θυμό να βράζει μέσα του, αλλά ημπόρεσε να κρατήσει τον εαυτό του. -Να πουλώ; του 'πε πικρά. Κι ο λόγος αυτός τον έκανε να πονεί καθώς του 'βγαινε από το στόμα, σα να 'ταν βεργιά απάνω στο κρέας του. Το 'χε βέβαια συλλογιστεί και ο ίδιος πως έπρεπε τέλος να φτάσουν εκεί τα πράματα, αφού, για την ώρα τουλάχιστο, δεν επρόσμενε από πουθενά αλλού βοήθεια· μα η λέξη στο στόμα του τοκογλύφου τον ατίμαζε, εξυπνούσε μέσα του ένα αίσθημα αγάπης για την πατρική του κληρονομιά, που ήθελε να τη φυλάξει από κάθε αρπαγή, να τη διατηρήσει αλιγόστευτη και ολόκληρη, ένα αίσθημα στοργής για το παλιό ρειπισμένο σπίτι στη μακρινή εξοχή, όπου οι πρόγονοί του είχαν ζήσει σαν εξουσιαστές και αφέντες και που η ανέχεια του τον είχε κάμει να το αφήκει ελεεινά να χαλάσει· για το χτήμα τέλος που τόσους αιώνες ήταν της φαμιλιάς του και που είχε το χρέος να το αφήκει κι αυτός στα παιδιά του, όπως το 'χε λάβει από τον πατέρα του...

Όχι, δεν ήθελε, δεν μπορούσε ο δύστυχος να πουλήσει... όχι, σήμερα τουλάχιστο δεν ήθελε να αποφασίσει, κι ας ήξερε πως η ανάγκη θα ερχότουν πάλι εξουσιάστρα. Αχ, το 'βλεπε!... Τα υποθηκιασμένα σπίτια του μετά βίας επλέρωναν τους τόκους απ' όσα τα εβάραιναν, ήταν σαν πουλημένα από τα τώρα... Θα ερχότουν βέβαια και η αράδα από τ' άλλα τα χτήματα, θα τα 'παιρναν οι χωριάτες, οι δούλοι του, θα κομματιαζόνταν τα περήφανα ποστατικά του... Ναι βέβαια

όλα αυτά θα γενόνταν έτσι... αλλά τουλάχιστο όχι σήμερα!... Όχι...

-Δεν πουλώ! είπε με απόφαση.

-Και τότες; έκαμε ο άλλος με μία χειρονομία και ζαρώνοντας το ωχρό μέτωπό του.

-Ω, αν ήθελες εσύ! του απάντησε γλυκά ο Οφιομάχος. Έπειτα απ' όσα εκέρδισες εδώ μέσα από τα χέρια μου... ω, θ' ανανέωνες αυτό το καταραμένο το χαρτί ως κι από την τσέπη σου! Δε θα 'χες να χάσεις τίποτα από με. Και ποιος ξέρει τι γίνεται αύριο... τι δρόμο παίρνουν τα πράγματα... κι άξαφνα η τύχη μας ανεβάζει πάλι εκεί που είμαστε πρώτα! Μα εσύ μου φέρνεις αντίς, δυσκολίες!

Ο τοκογλύφος απόμεινε ολομεμιάς σαν πεθαμένος. Εκοίταξε με τα μάτια του που δεν είχαν βλέμμα τον άρχοντα και του 'πε:

-Η καρδιά μου πάει, σβήνεται, αφέντη. Ναι μα την αλήθεια που είναι ο Θεός. Λιώνει από την καλοσύνη της. Δε θα το 'κανα, λες, εγώ και χωρίς να μου το πεις; Μα δε με ξέρεις ακόμα, αφέντη; Μόνο που δεν έχω ούτε γω ο φτωχός! Λες που εμείς οι μικροί άνθρωποι έχουμε την κατάστασή σας; Τι να σου κάμω, που δεν έχω! Και φυσικό είναι... για να 'χει κανείς πρέπει να 'ναι αδικητής, να μην είναι τίμιος... και γω αντίς... μα τα 'παμε τόσες φορές... είμαι ο τύπος, εγώ, τση τιμής και τση δικαιοσύνης! Ο τύπος... ναι, μα την αλήθεια...

Ο γέρος τούτη τη φορά δεν εγέλασε με την αντροπιαστη φλυαρία του τοκογλύφου και του αποκρίθηκε στενοχωρημένος:

-Να σας γράψω και τον τόκο!

-Τον τόκο... τον τόκο, αφέντη; Αλλά και με τι ασφάλεια;

-Ασφάλεια; Μ' εκείνην που είχατε, μωρέ, ως τα σήμερα. Με την υπογραφή μου! Τι άλλο; (Και τον εκοίταξε με περίεργη

περηφάνεια). Σας γράφω δύο χιλιάδες! Σου γράφω όσα θέλεις... Φτάνει να τελειώσει αυτή η ιστορία!

Κι εθύμωνε.

-Δύο χιλιάδες, αφέντη;

-Μα ναι, παλιάνθρωπε! Θέλεις και περισσότερα; Λέγε το... Λέγε το γλήγορα!

Ο τοκογλύφος εχαμογέλασε ταπεινά. Έβγαλε από την τσέπη του ένα χαρτί και του το 'δωκε να το υπογράψει. Ο Οφιομάχος αναστέναξε, το ξεδίπλωσε περίλυπος, έπιασε την πέννα, έγραψε λίγα ψηφία, κι επαράδωκε τέλος ντροπιασμένος το χαρτί στον τοκογλύφο, που το κοίταξε καλά, το δίπλωσε και το ξαναφύλαξε ευχαριστημένος.

Η τελευταία πράξη της καταστροφής είχε αναβληθεί...

Μα ο σιόρ Μίμης δεν έφυγε αμέσως κατά τη συνήθεια του. Αφού ετελείωναν οι δουλειές, ελέγαν πάντα οι δυο τους αναμεταξύ τους κι άλλες κουβέντες. Ο γέρος, που δεν edιάβαζε ποτέ του εφημερίδες, γιατί δεν καταλάβαινε καλά τη γλώσσα τους, ήθελε να μαθαίνει τα νέα τα ντόπια και τα γενικά από τους ανθρώπους που μιλούσαν μαζί του και ο μεσίτης, που ήταν πάντα καλά πληροφορημένος, ήξερε κάθε φορά να του λέει κάτι που του κινούσε την περιέργεια.

Ο Οφιομάχος τον ερώτησε τώρα ησυχασμένος και αδιάφορος:

-Ξέρεις, μωρέ, κανένα νέο;

-Λένε, αφέντη, του αποκρίθηκε ανοίγοντας μεγάλα τα θολά του μάτια, λένε πως ούλα τα βασίλεια συντάζονται πάλι για να κάμουν τον πόλεμο τση Ρουσίας!

-Σα στον καιρό της Κριμαίας! απόρησε κακοφανισμένος ο άρχοντας, που ο πατέρας του τον καιρό της αγγλικής

Προστασίας ήταν από το ρούσικο κόμμα και που εσυμπαθούσε πάντα τους Ρούσους, γιατί δεν είχαν σύνταγμα. Ναι, μα ο Ρούσος αυτήν τη φορά θα τους φάει όλους! Στο λέω εγώ. Δεν είναι σαν και τότες.

Κι έπειτα από μία στιγμή επρόσθεσε πάλι σα φοβισμένος: -Ναι, ναι! Αλλά κακό που βρήκε τον κόσμο! Θα 'ρθουν κι άλλες ακρίβειες. Αυτός ο πόλεμος της Κριμαίας ήταν η αρχή κάθε κακού. Και τι θ' απογίνουμε;

-Και λένε, ξανάπε σοβαρά ο τοκογλύφος πως κι η χαϊδεμένη η Κυβέρνησή μας, στην Αθήνα, θα σηκώσει την εφεδρεία. Γενική επιστράτευση πάλι... γιατί έχει σκοπό να κάμει κάποιο κούνημα στα σύνορα!... Άλλες σκοτούρες... άλλες αντάρες... γι' αυτό κι όποιος έχει τα λεφτά τα φυλάει.

-Δε μας αφήνουν ήσυχους, λέω εγώ! είπε ο γέρος κοκκινίζοντας από το θυμό του. Τι τους χρωστάμε, μωρέ, εμείς να μας παίρνουν, όταν τους καπνίσει, τα παιδιά μας; Δε βγάζουν μοναχοί τους οι Ρωμιοί τα μάτια τους; Άλλοι εκείνοι κι άλλοι εμείς! Οι συνθήκες μάς είχανε κηρύξει ουδέτερους και η Ελλάδα δεν είχε κανένα δικαίωμα να σηκώνει από δω στρατιώτες! Μα οι νόστιμοι οι βουλευτάδες μας δεν είπανε ποτέ τους λόγο, εφοβούντανε, βλέπεις, στην Αθήνα το ξύλο!... και κάτι άλλο κιόλας... Την Ένωση, μωρέ, δεν ήπρεπε να την είχαμε κάμει ποτέ!... μα ποτέ! Τουλάχιστο ας την υπογράφανε οι αναθεματισμένοι με όρους. Δε θα 'χαμε κάθε δυο και τρεις αυτά τα ντράβαλα· ανάθεμα το Δεσπότη που ήτανε η αιτία και το πρώτο μελέτιο!

-Ανάθεμά τους όλους! αναστέναξε ο τοκογλύφος. Καιροί στενοί, αφέντη! Στην Αθήνα, λένε, θα ρίξουνε την Κυβέρνηση οι αξιωματικοί, οι γαλονάδες... δεν τη βρίσκουν αρκετά δραστήρια, δεν τους αρέσει ούτε τούτη... Το βασίλειο το ελληνικό είναι πολύ ρέμπελο όμως!

Ο γέρος δεν αποκρίθηκε. Οι φροντίδες του τώρα δεν τον άφηναν να μιλήσει. Άλλες φορές εθυμότουν πάντα κάποιο

ανάλογο περιστατικό της εποχής του, ήξερε να διηγηθεί κάποια δόξα παλαιά του σπιτιού του, κάποιο πολεμικό κατόρθωμα του σιδεροαρματωμένου προγόνου του, που 'χε πολεμήσει, σε βενέτικη δούλεψη, στο Μωριά και στην Κρήτη τους Τούρκους και που τον εκοίταζε ως και τώρα περήφανα μέσαθε από τη χρυσή του κοκκινισμένη κορνίζα. Άλλες φορές θα 'ξερε να αναφέρει τους κακόβουλους λόγους κάποιου Άγγλου Αρμοστή, που τον είχε γνωρίσει και που είχε προειπεί τη δυστυχία του τόπου ή τέλος θα 'παιρνε αφορμή για να ξεσκάψει κάποιο παλαιό σκάνταλο, που 'χε κάμει κρότο στον καιρό του· μα σήμερα δεν εμιλούσε.

-Κι ολοένα, ξανάπε σοβαρά ο τοκογλύφος σα να 'χε κάτι στο νου του, τα χρήματα γίνονται πιο σπάνια!... Ας κατέχει μόνο ο τόπος μας χάρη στους ξένους πλούσιους πόρχονται κάθε μέρα εδώ και ξοδεύουν το δικό τους και χτίζουνε σπίτια και βρίσκουνε τόσοι μαστόροι δουλειά και τρέχει κάτι λίγο χρήμα... αλλιώς θα 'χαμε σίγουρα την επανάσταση! Όπως με βλέπεις και σε βλέπω, αφέντη! Αλίμονό μας! Ωστόσο ζούμε πάντα μ' αυτόν το φόβο, γιατί φτάνει, δα, να γνωρίσει ο λαός τη δύναμή του για να μας χορέψει στο ταψί! Μόνο ο Θεός δεν τον αφήνει να ομογνωμήσει, κι έτσι την περάσαμε κουτσά στραβά ως τα σήμερα... Τώρα έχει και δασκάλους που του φέρνουνε τα μαθήματα από την Ευρώπη έτοιμα, και που βγαίνουνε στα χωριά, για να διδάξουν όλες αυτές τες κατεργαριές στους χωριάτες και να τους ενώσουνε... Μα ο Θεός ως τα τώρα βοηθάει εμάς, αφέντη, βάνει πάντα το χέρι του, γιατί όλοι αυτοί είναι εχθροί του, είναι άθεοι, και τότε μάχονται και τους μάχεται και κείνος. Μαζί τους είναι κι αυτός ο φίλος του γιου σου, ο Άλκης ο Σωζόμενος...

Ο Οφιομάχος τον εστραβοκοίταξε. Αγαπούσε τον Άλκη· ήταν νέος όπως του άρεσε· δεν ήθελε ν' ακούσει για κείνον κακό κανένα, ούτε το ελάχιστο... Ότι του 'λεγαν από ζήλεια, από φθόνο, από κακοσύνη για τον Άλκη αυτός δεν ήθελε να το πιστέψει· και δεν ήταν κανένας κουτός εκείνος ο νέος κι ήταν διαβασμένος και ταξιδεμένος και θα γινότουν χωρίς άλλο

άντρας προκομμένος πολύ, αν ο Θεός μονάχα του χάριζε ζωή... Πώς λοιπόν ένας τέτοιος άνθρωπος θα ξέφευγε από τον ίδιο δρόμο, που τον είχαν χαράξει τόσοι αιώνες ανθρώπινης ιστορίας;

-Είναι τόσο καλός νέος! εδιορθώθηκε αμέσως ο τοκογλύφος καταλαβαίνοντας πως είχε πάρει σφαλτό δρόμο· χρυσάφι άδολο! Το μόνο πόχει κανείς να του κατηγορήσει είναι η υγεία του. Δεν είναι καλά, είναι αδύνατος... και πάει και βάζει τόσες έγνοιες στο μυαλό του... και δεν κάθεται στ' αυγά του να ζήσει με το φτωχικό του ή να πάρει μία θεσούλα σαν τον πατέρα του... Η περιουσία του είναι μικρή· πρέπει να δουλέψει, αν θέλει να ζήσει... εχάλασε πολλά λεφτά στα ταξίδια... Και το ξέρεις, αφέντη, τι στοιχίζουνε τα παιδιά στον όξω κόσμο! Κι εσπούδαξε μία επιστήμη που τη σηκώνει λίγο ο τόπος... Τι να την κάμει τη φιλοσοφία του... δεν μπορεί να γίνει παρά δάσκαλος... κουτσοδάσκαλος, για να χτικιάζει με τα παιδιά του κόσμου και ν' απογίνεται.

Ο Οφιομάχος τον ξανακοίταξε παράξενα και του 'πε απότομα, σα να 'θελε να του κλείσει το φλύαρο στόμα:

-Ο Άλκης είναι από τα σπάνια παιδιά.

-Μα ποιος λέει όχι; εφώναξε αμέσως ο άλλος· τότε καμαρώνω ως και γω, όπως καμαρώνω και τ' αρχοντόπουλά σου, που είναι σα δικά μου, αφού παιδιά δεν έχω. Εγώ, αφέντη, σας αγαπάω όλους, ναι, μα την αλήθεια, που είναι ο Θεός! Κι είμαι άνθρωπος του σπιτιού σου από την αρχή κι έχω μία καρδιά χρυσή... ναι, μα την αλήθεια! Μου λες εμέ για τον Άλκη; Δεν το πρωτόπα; Χρυσάφι άδολο. Και ποιος είπε πως έχει ανάγκη; Μοναχός του άνθρωπος είναι, με μία μάνα γριά... δύο ψυχές... ζούνε και με λιγότερα... Μα εγώ, στη θέση του, θα 'μενα καλύτερα ανύπαντρος, εχτός αν μου λάχαινε κανένα προικιό από κείνα... για ν' αλλάξω μαλλί. Μα αυτές είναι τύχες σπάνιες, σαν τες άσπρες μύγες!

-Τι θέλεις να πεις, τον αντίσκοψε με κακόν τρόπο ο Οφιομάχος που άρχιζε πλια να βαριέται την τόση πολυλογία του... Γιατί μου τα λες αυτά;

-Συμπάθησέ με, αφέντη, του αποκρίθηκε ταπεινά. Το ξέρεις πως εγώ σας αγαπάω όλους, ναι μα την αλήθεια, ξέρεις την καρδιά μου και ξέρεις πως είμαι άνθρωπος δικός σου. Δε θέλω να 'μαι παρά δικός σου! Κι αν οι δουλειές σου πάνε καλά, είναι και καλό δικό μου... Πάει που πάει... Όχι; Και σου μιλώ, γιατί κάτι άκουσα... κάτι και γω ο μικρός ο άνθρωπος... και βλέπω που είναι αλήθεια και το χαίρομαι... Η κυρία Ευλαλία, ε, η χρυσή σου η αρχοντοπούλα που να μας ζήσει, έχει λοιπόν κάποια ιδέα για τον Άλκη! Θα τότε πάρει βέβαια... Και σου μίλησα, για να σε συχαρώ για το συνοικέσιο... Ας έχω, αφέντη, συμπάθεια. Να σου ζήσουν!

Κι έτσι λέγοντας εκατέβασε το βλέφαρο κι εκοίταζε ντροπαλά το πάτωμα. Ο Οφιομάχος τον εκοίταξε περήφανα, εκοκκίνησε κι είπε έπειτα από μία στιγμή:

-Η θυγατέρα μου δε θα κάμει άλλο από εκείνο που θέλω εγώ! Κι αλλάζοντας άξαφνα ύφος ξακολούθησε μη μπορώντας να κρατήσει το μυστικό του: Ξέρω και γω, μωρέ, πώς τα κατάφεραν... Είναι ως φαίνεται κάποια ιδέα του γιου μου, του κυρ Γιώργη! Κι αυτός κάτι κρυφοσφύριξε της μάνας του... κι η μάνα του μου 'πε κάτι μισόλογα... ούτε δεν τα θυμούμαι... Κι εθύμωσα εγώ κατά τη συνήθειά μου με τη γυναίκα μου. Κι είχα βέβαια άδικο! Δεν πιστεύω, μωρέ, να γένει τίποτα... Όλο λόγια, όλα στον αέρα! Δουλειές του σιόρ Γιώργη! Ίσως λέει με το νου του ο Άλκης πως η Ευλαλία παίρνει καλή προίκα! Μα αν το σκέφτηκε, είναι γελασμένος! Τι να της δώκω εγώ τούτην τη στιγμή, σ' αυτήν τη στενοχώρια; Και δεν ξέρεις πόσο τον ντρέπομαι! Να τα παντρέψω απροίκιστα τα καημένα τα κορίτσια μου! Αχ, τα κατασπατάλησα όλα, και χωρίς να καταλάβω τίποτα! Χωρίς να το θέλω τα φτώχυνα! Και πικραμένος ακούμπησε το κεφάλι στα δύο του χέρια.

-Οι κακοί χρόνοι, αφέντη, του 'πε αναστενάζοντας ο άλλος. Κι έμειναν καμπόσες στιγμές σιωπηλοί κι οι δύο...

Σε λίγο ο τοκογλύφος του ξανάπε χαμηλόφωνα:

-Εγώ, αφέντη, είμαι μικρός άνθρωπος και αγράμματος. Δεν πρέπει λοιπόν να 'χω γνώμη σ' αυτά τα ιδιαίτερα... Μα η αγάπη με φέρνει να σου ειπώ κι εγώ κάτι, σαν άνθρωπος δικός σου που είμαι. Πάρε με όπως θέλεις· την καρδιά μου την ξέρεις! Εγώ λοιπόν δε σου δίνω τη γνώμη μου, αφέντη, όχι για τίποτα άλλο, παρά γιατί έχω κάτι άλλο στο νου μου για την κυρία Ευλαλία, ένα μεγάλο καλό!

-Ω αυτές οι παντρείς! είπε αγαναχτισμένος άξαφνα ο γέρος. Εφέτος δεν έχω να παντρεύσω!

-Άκουσέ με, του αποκρίθηκε υπομονετικά ο τοκογλύφος... Κι αν ο γαμπρός ήταν ένας πλούσιος, ένας πάμπλουτος; Αν ήταν ένας περίφημος νέος, μέσα σ' ένα παλάτι του βασιλιά; Αν ήταν μία καρδιά σαν τη δική μου, τύπος κι αυτός τση τιμής και τση δικαιοσύνης; Αν ήταν σαν το... αν ήταν ο ίδιος ο γιατρός ο Αριστείδης Στεριώτης;... Και λέγοντας αναστέναξε βαθιά, σα να 'χε βγάλει ένα μεγάλο βάρος από την καρδιά του.

-Αυτός; είπε περιφρονητικά και θυμώνοντας ο Οφιομάχος. Αυτός; Ο γιος του Δήμου, μωρέ, τη θυγατέρα μου!

-Έχει πλούτη αμέτρητα, αφέντη! απάντησε χαμογελώντας παράξενα και κλειώνοντας τα θολά του τα μάτια. Πλούτη! Ποια τη χάρη της! Τα πλούτη είναι σήμερα το παν! Δεν είναι έτσι, αφέντη; Δε λέω, παναπεί, ούτε η ιδέα περνά από το νου μου, πως οι θυγατέρες σου δεν είναι αρχοντοπούλες καλές και άξιες κι ευγενικές και μοσκοαναθρεμμένες και μάλιστα φρόνιμες και σπιτίσιες, όπως δε βρίσκει κανείς δύο άλλες σήμερα... Πού είναι παρόμοιες κοπέλες; Α πουθενά! Το λέω εγώ! Μα μπρος στα πλούτη... προσκυνούνε σήμερα τα πάντα... Τα πλούτη, αφέντη, σκεπάζουνε ούλα τα ψεγάδια! Κι έπειτα τι

μπαίνει εδώ ο κυρ Δήμος, ο μακαρίτης, ο πατέρας του γιατρού; Τι μπαίνει; Ο κύριος Αριστείδης είναι ή δεν είναι νέος καθώς πρέπει, τίμιος, καλός, και... και... Μα και τίποτα άλλο να μην είχε παρά την επιστήμη του και πάλι με την πελατεία πόχει, θα ζούσε πλουσιοπάροχα!... Πώς; Μα φυσικά απ' όσα σου λέω εδώ μέσα, αφέντη, δεν ξέρει όμως τίποτα! Η ιδέα είναι μόνο και μόνο δική μου. Μου 'πε μάλιστα να μη σου κάμω λόγο καθόλου. Μα πώς να βαστάξει μυστικό η καρδιά μου ό,τι είναι το καλό σας; Και τέτοιο καλό; Μου 'πε μόνο πως είδε την κυρία Ευλαλία κάπου και του 'καμε εντύπωση... κι αυτός θέλει να 'ναι ευτυχισμένη. Και στ' αλήθεια είναι τόσο όμορφη η νέα! Και μου παραπονέθηκε ο άνθρωπος πως εβαρέθηκε τη μοναξιά, πως δεν του νοστιμίζει πια η ξεφάντωση όξω από το σπίτι του. Τα χρόνια περνάνε, βλέπεις... άνθρωπος είναι κι αυτός και καλός σαν κι εμάς! Τώρα θέλει κιόλας να φαμιλέψει, να κάμει κανένα παιδί, για να του αφήκει τα τόσα καλά του! Εβαρέθηκε πλια να τρέχει από δω κι από κει. Εδιασκέδασε όμως γερά κι αυτός τη ζωή του... περσότερό σου ίσως, αφέντη.

Κι αναγέλασε κουνώντας για ώρα το άσκημο κεφάλι του.

-Είναι άσωτος, ε; είπε σκεπτικός ο Οφιομάχος.

-Και ναι και όχι! Όπως το πάρεις, αφέντη... Τώρα, πάει πια, έπηξε το μυαλό του... ας στερεώσει μονάχα η δουλειά και η κυρία Ευλαλία σου γίνεται μία βασίλισσα! Ναι μα την αλήθεια που είναι ο Θεός! Θα λέει για με, αφέντη, κάθε ώρα και στιγμή: «Καληώρα του!» Η κυρία Ευλαλία του αρέσει, μου 'πε... Έχουνε τες φαντασίες τους οι πλούσιοι... και αφού μπορούνε και τες έχουν, καλά κάνουν! Σκέφτεται βέβαια κιόλας πως έτσι θα συγγενέψει με τα καλύτερα σπίτια... λόγος σπουδαίος... ριζοβολά έτσι στον τόπο... κι ούτε δε ζημιώνεται σε τίποτα, γιατί κερδίζει ίσια ίσια εκείνο που δεν έχει... δείχνεται και σ' αυτό φρόνιμος άνθρωπος, όπως σ' όλα του... Και δεν είναι κανένα παιδόπουλο, αφέντη... μα άντρας μία φορά με μυαλό, γιατί θα 'ναι βέβαια τώρα σαραντάρης...

Ο γέρος τον άκουε συλλογισμένος από πολλήν ώρα και περίλυπος. Κι ωστόσο δεν ετολμούσε να του απαντήσει. Κάποτες εθύμωνε με τα λόγια του τοκογλύφου, κι η καρδιά του του 'λεγε να διώξει από μπρος του τον αντρώπιαστον άνθρωπο, αλλά εκρατιότουν ζυγίζοντας την πράξη του, κι αναστέναζε· κάποτες κουρασμένος κοιτάζε ολόγυρά του και το βλέμμα του έπεφτε απάνου στο γενεαλογικό του δέντρο: τα ονόματα που ήταν γραμμένα στους μικρούς γαλάζιους κύκλους ήταν τα ονόματα των ανθρώπων της γενιάς του, που για τόσους αιώνες είχαν σταθεί οι πρώτοι του τόπου, οι πρώτοι από τους πρώτους!... και τώρα αυτός ο ίδιος, ένας απόγονός τους, έπρεπε να δοκιμάσει κάθε λογής ξεπεσμό... έπρεπε να κάθεται ν' ακούει με υπομονή έναν τοκογλύφο που του μιλούσε για τες θυγατέρες του! Κι έπειτα κοιτάζε τες παλαιές μαυρισμένες εικόνες που εκρεμόνταν στους τοίχους: το σιδεροαρματωμένον πολεμιστή, τες ωραίες ξεστήθωτες αρχόντισσες που εχαμογελούσαν περήφανα μέσαθε από τες χρυσές κορνίζες τους, τους αρχόντους με τες λευκές περούκες και τες χρυσοκέντητες στολές και του φαινότουν πως όλος εκείνος ο πεθαμένος κόσμος αισθανότουν κι αυτός την προσβολή, ελυπιότουν μαζί του, κι οι εικόνες εμαύριζαν περσότερο, σα να 'θελαν να αφανιστούν, ακούοντας τ' αζύγιστα και παράτολμα λόγια του χαμένου ανθρώπου, που τον είχε ακόμη εκεί μπροστά του και που αυτός, ένας Οφιομάχος, ήταν αναγκασμένος να τον ακούει, γιατί είχε πέσει στα χέρια του, γιατί εκείνος ημπορούσε να τον παίζει όπως ήθελε...

Αναστέναζε όμως στο τέλος κι κοιτάζε τον άλλον με το άγριο βλέμμα του ανθρώπου που επαναστατεί με την άδικη τύχη του· κι ενώ ο τοκογλύφος εμιλούσε ακόμη, ο γέρος εσυλλογίστηκε πικρά: «Πόσο είχαν αλλάξει οι καιροί! Ο γιος του Δήμου Στεριώτη, που 'χε έρθει με μισό τσαρούχι από την Ήπειρο κι επουλούσε ψητό κοκορέτσι με το ταψί του στους δρόμους και που έπειτα είχε ανοίξει ένα μικρό μπακάλικο και το μεγάλωσε σιγά σιγά κι εδάνειζε χρήματα στη φτωχολογιά με τη βδομάδα και με υπέρογκο τόκο, για να γίνει γλήγορα πλούσιος... ο γιος εκείνου του Δήμου, ένας άσωτος, ένας

ξιπασμένος, ένας ψωροπερήφανος γιατρός, εξητούσε να γίνει γαμπρός του! Όλη η περηφάνεια της παλαιάς φυλής του ανάβραζε τώρα μέσα του... Αναθυμήθηκε με μίσος το πρόσωπο του γιατρού με το σουβλερό ξανθό γενάκι που όλο εξεθώριαζε και δεν ήθελε ν'ασπρίσει, με το ατάραχο και νεκρό βλέμμα, με το πλατύ το στόμα και τα ρουθούνια που αδιάκοπα ανοιγοκλειούσαν... όλα τα πιθήματά του εμαρτυρούσαν την άπειρη φιλοδοξία του ανθρώπου, που ήθελε κι αυτός ν'αναδειχτεί και να τυραννήσει τους άλλους!... αναθυμήθηκε την άσκημη ξενική προφορά του, τα πρόστυχα κινήματα του κορμιού, που εθύμιζαν αδιάκοπα τη λερή φουστανέλα του Δήμου κι εσύγκρινε με το νου του όλα του εκείνα τα ψεγάδια, με την αρχοντική ομορφιά, με τη νεανική κι ευγενικιά χάρη της Ευλαλίας...

Κι ο τοκογλύφος ωστόσο μαλακά και ταπεινά ξακολουθούσε, σα να 'χε μαντέψει τους κρυφούς στοχασμούς:

-Αλλάξανε, αφέντη, οι καιροί. Τι να κάνουμε; Τώρα ο κόσμος εξύπνησε και ο άρχοντας που δεν έχει χρήμα, χάνει και τη θέση του και του κόσμου την υπόληψη. Έτσι είναι. Άκουσέ με εμένα, αφέντη, που 'μαι άνθρωπός σου... μην αρνηθείς... θα 'τανε σε κακό σου!

Και πάλι δεν του αποκρίθηκε αμέσως. Ούτε ο Άλκης, εσυλλογίστηκε, δεν ήταν κανένας μεγάλος κι ούτε βέβαια θα γενότουν ποτέ του μεγάλος... ούτε και πλούσιος... μα τέλος πάντων δεν ήταν Στεριώτης! Δεν ήταν ούτε ο Άλκης ο γαμπρός που 'χε ονειρευτεί για τες θυγατέρες του... Μα οι καημένες δεν είχαν τύχη! Αληθινά όμως στον τόπο δεν έβλεπε κανέναν άξιον να πάρει την Ευλαλία του... Μα τέλος πάντων... ο Άλκης ήταν άνθρωπος... τον εγνώριζε από παιδί, είχε ωραίο ανάστημα, καλούς τρόπους, καλοσύνη κι ευγένεια καρδιάς. Ήταν άλλο πράμα. Βέβαια θα μπορούσαν να 'χαν λάχει άλλοι καλύτεροι... ένας ξένος αριστοκράτης, ας πούμε, με πολλά εκατομμύρια, όπως εκατό χρόνους οπίσω είχε βρεθεί για μια θεια του παππού του ένας Βενετός άρχοντας... κι αυτός ο ίδιος

δε θα 'χε παντρευτεί στον τόπο, αν είχε λείψει η νέα και πλούσια κληρονόμα ενού αρχοντικού σπιτιού, αυτή που σήμερα ήταν η ηλικιωμένη αρχόντισσά του... Μα τώρα ως και τα πλούτη της τα 'χε ρουφήσει η καταβόθρα... μα ωστόσο όλος ο κόσμος εμιλούσε ακόμη και θα μιλούσε για πάντα για την τιμή της και για την καλοσύνη της...

-Θα 'ναι για κακό του σπιτιού σου, ξανάλεγε ωστόσο ο Χαντρινός χαμηλόφωνα και σουφρώνοντας τη γυρτή του τη μύτη. Εγώ που 'μαι άνθρωπός σου, εγώ στο λέω... Ο γιατρός εσυμπάθησε την Ευλαλία, θέλει την ευτυχία της· και φυσικά δε θέλει το χαλασμό σου... Ο γιατρός είναι αυτός πόχει στην τσέπη του τες περισσότερες υπογραφές σου... Άκουσέ με... μην του πεις όχι, όταν σου τη ζητήσει.

-Τι; είπε θυμώνοντας ολομεμιάς και κατακόκκινος ο Οφιομάχος. Τι; Με βάζει λοιπόν στη στρέβλα[2]; Αυτός, αυτός... Τώρα θα μας τυραννήσουν ως κι εμάς αυτοί οι ξένοι που επλούτισαν με το αίμα του φτωχού; Έτσι ε; Μα ας μου πάρει καλύτερα και το κουτάλι που τρώγω, εγώ δε σκύφτω. Ποιος τον εκάλεσε, για να ανακατωθεί στες κακομοιριές μου; Ποιος του το 'πε; Εσύ, μωρέ, είσαι ένας ψεύτης! Σ' έστειλε αυτός, και δεν το λες! Και θέλει να με βιάσει, εμέ ο γιος του Δήμου, που ο πατέρας μου δεν τον εκαταδεχότουν ούτε για δούλο του! Θα τότε θυμάσαι κι εσύ, μωρέ, το Δήμο με το ταψί του!

-Όπως ορίζεις, αφέντη, του αποκρίθηκε ατάραχος ο τοκογλύφος, που εγνώριζε καλά τους άκακους θυμούς του Οφιομάχου και που ήξερε πως το χρήμα ήταν εκείνο που είχε την αληθινή δύναμη. Όπως ορίζεις, αφέντη! Αλλά καλύτερο είναι να τα σκεφτείς αυτά με την υπομονή σου. Ανάγκη δεν είναι να δώσεις ευτύς αμέσως την απάντηση... Κι έπειτα το βλέπεις, αφέντη, τα διάφορα εγινήκανε πολλά και δυσκολεύεσαι να τα πλερώνεις ταχτικά και σήμερα, όπως είναι τα πράγματα, είναι αδύνατο να σβήσεις τα χρέη και να ξελυτρώσεις, ως κι αν αποφάσιζες να πουλήσεις... Θα μέναμε

πάντα ναυαγισμένοι... Σου μιλώ με καλή καρδιά... ναι, μα την αλήθεια που είναι ο Θεός!

-Ωχ! έκαμε ο γέρος πιάνοντας το πανωφόρι του, σα να εκρούωνε και φέρονοντας περίλυπος το χέρι του στο μέτωπο: Ας τα πουλήσω λοιπόν όλα! Αυτό θα γίνει μίαν ημέρα.

-Μα οι αγοραστές δε βρίσκονται μία στιγμή και το ξέρεις, αφέντη. Κι αντίς, αν συγγενέψετε, ο κυρ Αριστείδης, που θα μπει εδώ μέσα, θα ιδεί, θα ξετάσει, θα σου δώκει καιρό, θα σου φτιάκει αυτός όλες τες δουλειές... Μα εγώ δε βλέπω, στην αλήθεια, αφέντη, πού είναι η ζημία σου.

-Μα, είπε τώρα ησυχασμένος ο Οφιομάχος και βρίσκοντας πως ο άνθρωπος δεν του 'δινε κακή ορμήνεια, δεν είμαι εγώ αυτός που θα τότε πάρω!

-Φρόνιμος λόγος! είπε αμέσως χαρούμενος ο άλλος και βάζοντας το μακρύ, γυρτό δάχτυλό του στο μέτωπο. Η κυρία Ευλαλία είναι όμως μία κυρά γνωστικιά και σπουδασμένη, πώς δε θα συγκλίνει ως κι εκείνη; Όλα γίνονται για το καλό της... Πώς μπορεί τέτοιαν τύχη που παρουσιάζεται να την καταφρονήσει; Κάμε, αφέντη, ό,τι μπορέσεις, για να σε ακούσει... Στην εποχή που ζούμε, πρέπει μα την αλήθεια να γίνεται και κάποια θυσία! Ας την ιδεί κι η ίδια τη διαφορά... Ο Άλκης φτωχό παιδί, ο κυρ Αριστείδης πλούσιος! εκείνος θα 'παιρνε, ο κυρ Αριστείδης δίνει!... εκείνος σάψαλος, ο κυρ Αριστείδης στρυνάρι[3]! Τέλος πάντων και οι Σωζόμενοι δεν είναι από τα βασιλόπουλα, όπως εσείς! και βασιλόπουλα άλλα δεν μας έρχονται τόσο εύκολα από ξένα μέρη! Ας μετρηθεί λοιπόν η ίδια... και κάμετε όπως θέλετε... Μα ακούστε με εμέ, που σας αγαπάω, γιατί έχω καλή καρδιά, μα δεν ξέρεις, αφέντη, πόσο καλή.

Ο Οφιομάχος είχε τώρα ξεθυμώσει τέλεια. Αισθανότουν με πόνο πως το χρήμα τον εσύντριβε κι αναστέναξε θλιβερά. Λυπημένος είπε με χαμηλή φωνή και με υποταγμένο ύφος:

-Θα πασκίσω.

Ο άλλος τότες του χαμογέλασε ευχαριστημένος· έτριψε τα μεγάλα του χέρια, εσηκώθηκε, επροσκύνησε ταπεινά τον άρχοντα κι εβγήκε από την πόρτα, ενώ ο Οφιομάχος ξανάρχισε πάλι να σιργιανάει μέσα στο θλιβερό του γραφείο που ανάδινε τη μυρωδιά του ξεπεσμού...

[1] γαιοπρόσοδος

[2] στρέβλη· όργανο βασανιστηρίου

[3] στρυνάρι· η τσακμακόπετρα (στουρνάρι)· μεταφορικά, άνθρωπος με γερή κράση

Τώρα, έλεγε με το νου του ο Οφιομάχος, μας ορίζουν ως κι εμάς εκείνοι. Οι πλούσιοι! Είναι αυτοί κι όχι εμείς που κάνουν ό,τι θέλουν!

Άξαφνα εσταμάτησε τον περίπατό του κι αφοκράστηκε. Στη σκάλα άκουσε πατήματα και σε μία στιγμή είδε να ανοίγει η πόρτα και να μπαίνει στο δωμάτιο η γυναίκα του, μεγάλη, σοβαρή, με κάτασπρα καλοχτενισμένα μαλλιά, με το μακρύ, μονοκόμματο φόρεμά της, που ήταν παλιωμένο λιγάκι κι είχε χάσει κάπως το τζιτζιφί του χρώμα και με το μάλλινο σάλι στες πλάτες της, που το 'χε πλέξει η ίδια. Το βλέμμα της ήταν τώρα υποψιασμένο και ανήσυχο· έκλεισε δίχως κρότο πίσωθ' της την πόρτα, εκάθισε σε μία καρέκλα σιμά στο τραπέζι και ερώτησε χαμηλόφωνα αλλά αποφασιστικά τον άντρα της, που ξακολουθούσε σιωπηλός τον περίπατό του, σα να 'θελε να ξεφύγει τη συνομιλία.

-Πού είσαι; (έτσι τον έκραζε πάντα, γιατί δεν ήξερε πώς να τον πει με τ' όνομά του) Τι ήθελε αυτός;

Την κοιτάξε άγρια παρέτοιμος να μαλώσει και της αποκρίθηκε απότομα:

-Τίποτα!

-Πώς τίποτα; του ξανάπε κοιτάζοντάς τον ανήσυχη... Τόσες ώρες τίποτα;

Εκείνος την αγριοκοίταξε πάλι με περιέργεια μη ξέροντας τι να της απαντήσει. Γιατί, εσυλλογιζότουν, δεν ησύχαζε σήμερα η κυρία παρά ξακολουθούσε επίμονα να ρωτάει; Ως τα τώρα είχε υποφέρει σιωπηλά όλες του τες σπατάλες, όλες του τες απιστίες, υποταγμένη χωρίς παράπονο στη θέλησή του. Αυτή τη φορά λοιπόν είχε σωθεί η υπομονή της; Τώρα, που δε

θα μπορούσε πλια τίποτα να διορθώσει, τώρα είχε ξεχειλίσει η καρδιά της;

-Πώς τίποτα; του ξανάπε πάλι. Κάθε δύο και τρεις τόνε βλέπω εδώ μέσα και ξέρω πως κάθε μέρα κάτι μας αρπάζει! Μα γιατί έτσι;... Δεν εκατάλαβα, λες, από καιρό πως πήραμε τον κατήφορο; Ή γιατί δε μιλώ; Δεν ξέρω, λες, πως τόσοι λογαριασμοί μένουν απλέρωτοι και πως από μέρες τώρα δεν έχεις ούτε ένα λεφτό; Αχ!... και τα μάτια της εδάκρυσαν.

-Ως και του λόγου σου, της απάντησε με κακοσύνη σταματώντας μπροστά της, ως και του λόγου σου θα μας κάμεις τώρα στα γεράματα τη νοικοκυρά εδώ μέσα; Κλερονόμα, βλέπεις, κι από τέτοιο σπίτι... πώς να μη γνοιαστείς και η ίδια για τα αγαθά σου; Μα ξέρεις, ξακολούθησε αλλάζοντας ύφος και θυμώνοντας άξαφνα, όσο που ζω ο νοικοκύρης είμαι εγώ! Το λέει κι ο νόμος! Σαν πεθάνω άλλο πράμα... Τότε κάμετε ό,τι θέλετε! Για την ώρα δεν έχω να δώκω λογαριασμό ούτε στην αφεντιά σου, ούτε στα παιδιά σου! Μ' ακούς;

-Στα παιδιά μας! τον εδιόρθωσε με παράπονο· στα παιδιά μας, που τα καταστρέφεις!

Ο θυμός του έπεσε για μία στιγμή, γιατί αναμετρήθηκε άξαφνα πως έπρεπε και η ίδια να μάθει τη θέση τους, αν ήθελε να την έχει βοηθό στη δουλειά της Ευλαλίας και της είπε με παράπονο:

-Είναι, Μαρία, κάμποσος καιρός που με σταυρώνετε, τον άτυχο! Τώρα ολομεμιάς εξυπνήσατε; Γιατί δεν το κάνατε στην αρχή; Θα 'χε τότες σκοπό!

Και αψιώντας πάλι επρόσθεσε:

-Σου το ξαναλέω για τρίτη φορά: δεν ήθελε τίποτα, τίποτα, τίποτα! Τουλάχιστο από σας! Εγύρευε εμέ... Στον πάτο της γραφής, αφού το θέλεις, θα σου ειπώ τι μ' ήθελε! Τα ξέρεις,

είπες, όλα... Ε, λοιπόν θα ξέρεις και πως του χρωστάω λεφτά. Μ' εκατάλαβες; Του χρω-στά-ω.

-Το 'ξερα, του απάντησε πικρά. Μα αυτόν έβρηκες, που αυτός εκατάστρεψε τόσες οικογένειες; Ω, συφορά... στα χέρια του έμπλεξες;

-Αυτουνού κι αλλουνώνε. Δε σας αρέσει; Ε, δε σας αρέσει! Χαίρομαι... ποιος ξέρει πώς έπρεπε να σας συντηρώ τόσα χρόνια άκαρπα; Ποιος ξέρει; Ο ένας σου γιος εχάλασε αυτός μοναχός του χιλιάδες για να μας φέρει από τα Παρίσια ένα στρατσόχαρτο, που τώρα το 'χει τόσον καιρό άχρηστο σε κάποιο συρτάρι. Ακούς στο συρτάρι! Ο άλλος σου ο γιος μού βάζει κάθε τόσο χρέη και του τα πλερώνω κάθε τόσο εγώ για να μην πάει στη φυλακή και ντροπιαστούμε όλοι μαζί... και δεν είπα ποτέ τίποτα... κι όλο ξοδεύει, κάνοντας το μεγαλοσάνο, για να μπορεί να κυνηγήσει την κοπέλα του Αστέρη... μα θα μείνει κι αυτός με το δάχτυλο βυζάνοντας... Εδώ είμαστε, κυρά Μαρία, και θα το ιδείς! Κι έπειτα τα καθημερινά του σπιτιού δεν είναι λίγα... και οι μιστοί των ανθρώπωνε, εδώ και όξω... και το άλογο που ψοφάει κάθε τόσο κι εσείς οι γυναίκες που σπαταλάτε.

-Ω, εμείς!

-Ναι, ναι, πούθε όλα αυτά; Και το κλαρί μας δεν καρπεί... και τα σπίτια ξενοίκιαστα, γιατί δεν έχω να τα φτιάκω!... Γιατί δεν έχω!... Αχ, μα εσυγχύστηκα σήμερα! Πρώτα αυτός ο καταραμένος ο Χαντρινός, κατόπι του λόγου σου! Μα ποτέ δεν ήσουνε έτσι! Τι θέλεις να κάμω; Πες μου, αν πιστεύεις Θεό! Έπεσα σε χρέη... Το ένα έφερε το άλλο... και πνίγομαι...

-Και τα χρήματά μου; Και το δικό μου; ανάκραξε η αρχόντισσα χλωμή από την ταραχή της και βλέποντας πως η καταστροφή ήταν μεγαλύτερη απ' ό,τι την ελογάριαζε.

-Τα χτήματά σου, τα τάλαρά σου, τα καλά σου, όλο αυτά μελετάς! Από κείνους τους καιρούς. Λες κι ήτανε ατέλειωτα;

Δεν ξέρεις που μ' αυτά επλερώθηκε τότες το μεγάλο χρέος του πατέρα μου; Εμείνανε μοναχά τα παλιόσπιτά σου και τα ξυλοπάντουρά σου, μα τι δίνουνε κι αυτά τόσα χρόνια τώρα;

-Μου τα μάζευε ο πατέρας μου ένα ένα, τάλαρο τάλαρο, όλο ασημένια μέσα σε σακούλια από εκατό και μου τα φύλαγε σωρό στο αρμάρι του κι έτσι σου τα παράδωκε... Αχ, τα καημένα! (Και σταύρωσε τα χέρια της κουνώντας περίλυπα το κεφάλι.) Και χρωστούμε λοιπόν τόσα πολλά;

-Ούτε εγώ δεν ξέρω... Μα τα αυγατίζουνε οι τόκοι... Το χρέος, λέει ο Χαντρινός, είναι κάτι ζωντανό, που γεννάει μονάχο του... Πληθαίνει και καταποντίζει. Τώρα σας τα 'πα όλα... κι άφησέ με... Δεν ξέρω τι να κάμω!

-Αχ! του φώναξε μεγαλόφωνα η κυρία· συνείδηση δεν έχεις πού είσαι! Δεν εστοχάστηκες τα παιδιά μας, καλά τα αγόρια, μα τα αδύνατα μέρη, τα δυο κορίτσια, που θα τ' αφήσεις ανύπαντρα στη ρούγα! Τόσον καιρό και να μην πεις λόγο... ούτε ένα λόγο... ούτε σε με, ούτε στα παιδιά, για να ξέρουμε κι εμείς πού βρισκόμαστε, παρά έπεσες στα νύχια εκείνου του αγιογδύτη που θα μας γδάρει! Μα θα τα ειπώ όλα στα παιδιά!

Την κοιτάξε οργισμένος:

-Θα μου κόψουνε το μιστό! της απάντησε κακότροπα. Και τους φοβούμαι, βλέπεις, εγώ τους γιους σου! Α ναι! Σου το 'πα, κυρά Μαρία, όσο ζω, ο νοικοκύρης θα 'μαι εγώ! Δε βάζω άλλονε πάνω από το κεφάλι μου! Άκου!

Η αρχόντισσα χλωμή κι απελπισμένη εβγήκε βιαστικά από το γραφείο και με γλήγορα πατήματα ανέβαινε τώρα τη σκάλα. Μα ο γέρος είχε θυμώσει περισσότερο και ξεφρενιασμένος έτρεξε κατόπι της και της εφώναξε:

-Θα τα πω εγώ! Ναι εγώ! Δε σκιάζομαι κανένα σας, δε σκιάζομαι κανένα σας! Το νοικοκυριό μου δεν το αφήνω, κι ας

είσαστε όλοι σας σύμφωνοι... ας είσαστε! Τ' άκουσες; Τ' άκουσες;

Εβρεθήκαν και οι δύο στο άλλο πάτωμα του σπιτιού, στη μεγάλη τραπεζαρία, πάνωθε από το γραφείο. Είχε κι εκείνη τέσσερα παράθυρα κι ήταν κι εκείνη επιπλωμένη με παλιωμένα κάρυνα έπιπλα: ένα μεγάλο, πολύ μακρύ και πλατύ τραπέζι στη μέση, πολλές καρέκλες γύρω σου, δύο βιτρίνες γεμάτες φαρφουρένια πιάτα, γυαλικά και φλιτζάνια· έναν πέτσινο καναπέ και δύο βαριές βαθιές πολυθρόνες πέτσινες κι εκείνες. Στους τοίχους εκρεμόνταν κάποιες φωτογραφίες, ένα δύο εργόχειρα των θυγατέρων του Οφιομάχου και δύο παλαιές ζωγραφίες: η μία επαράσταινε ωραία μαύρα κι άσπρα σταφύλια ριγμένα πάνω σ' ένα στρωμένο τραπέζι μαζί μ' άλλα όμορφα φρούτα και η άλλη ένα ζευγάρι σκοτωμένες ξυλόκοτες κρεμαστές από τα πόδια.

Εκεί ήρθαν τώρα και οι δύο γιοι του Οφιομάχου που τους είχαν ανησυχήσει οι φωνές των γονιών τους.

-Ησυχάστε! είπε μ' ένα ευγενικό χαμόγελο ο Γιώργης, εκείνος που 'χε σπουδάξει τα νομικά στο Παρίσι, ένας νέος εικοσιοχτώ χρόνων, που έμοιαζε πολύ του πατέρα του, αλλά που ήταν πολύ ψηλότερός του, λυγερός και καλοντυμένος, με καστανά σγουρά μαλλιά, με ζωηρά γλυκά καστανά μάτια και με μικροστό, κομμένο μουστάκι. Ησυχάστε! Ποτέ δε σας είδαμε έτσι· με τα μαλώματά σας έχει θέατρο κάθε τόσο η γειτονιά. Κι εχαμογέλασε.

-Φαρισαίε! του φώναξε ο πατέρας με μίσος, θυμωμένος περισσότερο, γιατί τον έβλεπε πρόσχαρο· εσύ βέβαια θα την έστειλες τη μάνα σου κάτω! Τα δικά μου τρώγω, μωρέ! τα δικά μου! Μας κάνεις τώρα τον quaquam, γιατί σου φαίνεται πως κάτι είσαι, απ' όταν εγύρισες ντοτόρος από τα Παρίσια! Άμε, λέω εγώ, καλύτερα να κουβεντιάζεις με κείνηνε που σε κάνει πετσί και κόκαλο! Άμε! Εσύ με τα έξοδά σου εκεί πέρα αφάνισες το σπίτι μας!... Έφαγες δώδεκα χιλιάδες τάλαρα,

μωρέ! Σου τα 'χω λογαριάσει ένα ένα... Κι είδα την προκοπή σου... και τώρα μου δίνεις το σπολλάτη! Αλλά θα τα πουλήσω όλα, όλα, όλα!

Κι είχε κοκκινίσει κι οι φλέβες στο πρόσωπό του είχαν φουσκώσει, γιατί εφώναζε όλο και δυνατότερα κάνοντας μεγάλες και παράξενες χειρονομίες. Ο Γιώργης εσούφρωσε το μέτωπό του λυπημένος, μα δεν του απολογήθηκε.

-Τι τρέχει; ερώτησε τώρα κι ο Σπύρος, ο άλλος γιος του Οφιομάχου.

Ήταν κι αυτός εικοσιπέντε χρονών νέος κι έμοιαζε περισσότερο της μάνας αλλά ήταν πλιο χαμηλός απ' τον άλλον, πλιο μαυριδερός και πλιο χοντρός. Καλοντυμένος και κείνος είχε γλυκά πιθέματα, χοντρά χείλη, όπως όλοι οι Οφιομάχοι, και μάτια σαν αποκοιμισμένα λιγάκι.

Ο γέρος του 'ριξε κι εκείνου μια λοξή ματιά· αλλά κουρασμένος καθώς ήταν δεν ημπόρεσε αμέσως να βρίσει· κι η γυναίκα του ωστόσο του 'χε πάρει το λόγο:

-Ακούς, να μας βρίζει κιόλας! εφώναξε. Στο σπίτι, παιδιά μου, δεν υπάρχει ούτε μία πεντάρα πια! Ω Θε μου! Κι όλο υπογράφει χαρτιά για να πλερώνει τα διάφορα! Τι να κάμουμε τώρα; Σκεφτείτε και σεις... Μας έβαλε στο δρόμο!

-Α, αυτό είναι, είπε μ' ένα αδιάφορο χαμόγελο ο Γιώργης και αναστενάζοντας. Το ξέρω από καιρό... Το πράμα δεν έχει διόρθωση, για την ώρα τουλάχιστο...

Ο γέρος ησύχασε λίγο κι κοιτάξε με απορία τον υγιό του, σα να τον έλεγε τώρα η συνείδηση, γιατί τον είχε αδικήσει.

-Τι να γίνει, είπε κι ο άλλος ρίχνοντας μία ματιά του εαυτού του σ' έναν μεγάλον καθρέφτη. Ποιος πάει να φορτωθεί τόσα μπερδέματα. Καλύτερα ας τα ξεμπλέξει ο ίδιος... Εγώ ή κουτσά ή στραβά θα μπαλωθώ, λέω... Τώρα η κόρη του Αστέρη μου δείχνει συμπάθεια... Είναι δύο τρεις μέρες που άρχισε...

και μου φαίνεται κιόλας τώρα όμορφη... μου φαίνεται πως μπορώ να την αγαπήσω... Κι ο πεθερός που θα κάμω θα μου δώσει και προίκα και δουλειά στο κατάστημα... λίγη υπομονή ακόμη και σε λίγο δε θα σας δίνω κανένα βάρος... Το εναντίο... Κι εγέλασε ρίχνοντας άλλη μία ματιά στον καθρέφτη.

-Και το δικό μου; είπε πάντα απελπισμένη η μητέρα. Το δικό μου; Θα χαθεί λοιπόν; Μου τ' άφηκαν οι γονέοι μου, οι καημένοι, για να μην έχω κανέναν ανάγκη... ούτε άντρα, ούτε γιους, ούτε θυγατέρες, ούτε νυφάδες, ούτε γαμπρούς, κι όχι για να ανεμοσκορπιστεί και να μου τα φάνε χάρισμα ο τοκογλύφοι... θα το χάσω λοιπόν;

Αυτή την στιγμή εβγήκαν στην τραπεζαρία και οι δύο θυγατέρες του Οφιομάχου φοβισμένες από το θόρυβο και από τα σοβαρά λόγια που 'χαν ακούσει στην κάμαρά τους, η Ευλαλία και η Λουίζα. Η Ευλαλία ήταν η ψηλότερη, μία νέα με πολύ ξανθά μαλλιά, πολύ άσπρη, με στρογγυλά μεγάλα φρύδια, με ζαφειρένια μάτια και με ροδοκόκκινα χείλη χοντρά λιγάκι και ωραία και που έμοιαζε στο χρώμα και στη μορφή με τον πατέρα της. Η Λουίζα αντίς, δεν έμοιαζε κανενός από τους δικούς της· είχε όμορφα μικρά χέρια, πολύ μικρά πόδια και στα πιθέματα του προσώπου μία χάρη δική της, κάτι το εξαιρετικό που άρεσε όλου του κόσμου.

Τώρα ο Σπύρος αποκρινότουν στην μητέρα του:

-Ότι μείνει το παίρνεις εσύ, μητέρα! Κι εκοίταζε πάντα τον εαυτό του στον μεγάλο καθρέφτη.

-Και τούτες; ω, Θε μου!... και τούτες; είπε η γριά κυρία δείχνοντας τες δύο νέες...

-Με το νόμο, είπε ο Γιώργης παίρνοντας το σοβαρό ύφος κάποιου καθηγητή του από τα Παρίσια, μπορεί η μητέρα να πλερωθεί και ν' ασφαλίσει την προίκα της... αλλά η τιμή του σπιτιού θέλει να πάρεις ό,τι μείνει!... Αφού πλερωθούνε τα χρέη!

Ο γέρος τώρα είχε ησυχάσει τελείως. Εγνώρισε πως οι υποψίες του ήταν άδικες και πλάνες· με βλέμμα υγρό κοίταξε τον πρωτότοκό του σα να τον ευχαριστούσε και του 'πε με φωνή χαμηλή και γεμάτη καλοσύνη:

-Δεν είσαστε λοιπόν όπως σας έλεγα, παιδιά μου! Ως τα τώρα σας έκρυβα την αλήθεια, γιατί είχα το φόβο μη δεν εσυμφωνούσατε, μη δε μ' αφήνατε να πλερώσω! Πρώτα τα χρέη, είπε ο Γιώργης. Μα αυτό θέλω και γω κι όχι άλλο... για να μη γραφτώ στα γεράματά μου με κόκκινα γράμματα στο Πρωτοδικείο... Ο Θεός έχει, παιδιά μου, για όλα τ' άλλα! Το βλέπετε και σεις... ένας Οφιομάχος δε θέλει να φάει το ξένο χρήμα... Όχι! Πουλήστε τα όλα, αλλά πλερώστε... Πουλήστε και τ' άλογο! Όλα, όλα!

-Θα πλερώσουμε εμείς οι δυστυχισμένες! είπε άξαφνα η Λουίζα μ' έναν πικρόν αναστεναγμό. Θα γεράσουμε έτσι ανύπαντρες στο σπίτι μας, γιατί σήμερα χωρίς προίκα ποιος μας παίρνει;

Η Ευλαλία δεν εμίλησε, μα ήταν συγκινημένη. Επαινούσε από μέσα της την απόφαση που 'χαν πάρει τ' αδέρφια της.

-Αχ, κακοκέφαλε! Ξανάπε τέλος η κυρία Οφιομάχου κι εβάλθηκε να κλαίει, υποταγμένη πια τώρα στην καινούρια συφορά.

Λίγες στιγμές κανείς δεν εμίλησε. Ο γέρος έσιαξε πάλι το παλιό πανωφόρι του σα να εκρύνε και ξαπλώθηκε ολομεμιάς στον καναπέ κουρασμένος και συλλογισμένος. Οι δυο νέοι εκάθισαν σιωπηλοί μπρος στο μεγάλο τραπέζι· η μητέρα ωχρή και σα φοβισμένη επήγαινε από δω κι από κει ανήσυχα, βρίσκοντας πάντα κάτι να συγυρίσει· οι δυο νέες έμειναν ορθές η μία σιμά στην άλλη κοιτάζοντας τον πατέρα τους.

Κι ο γέρος τέλος ξανάπε χαμηλόφωνα:

-Καλύτερα, λοιπόν, που τα πράγματα ήρθαν έτσι! Θα με βοηθήσετε όλοι, θα μου δώκετε τη γνώμη σας... ο Γιώργης μάλιστα σα νομικός που είναι!

-Θέλω το δικό μου! Ξαναφώναξε η κυρία, καταλαβαίνοντας όμως πως όλα τα λόγια της ήταν χαμένα και σα να μοιρολογούσε.

Χωρίς να της δώσει απάντηση ο γέρος ξακολούθησε πάλι:

-Αν αρχίσω όμως να πλερώνω σήμερα, όπως είναι τα πράγματα, ως και με ό,τι έχει η μάνα σας, δε θα μας μείνει βέβαια ούτε ένα ελιόφυλλο, γιατί εύκολα οι αγοραστές δε βρίσκονται κι ο δανειστής δε θέλει παρά χρήμα! Ας αφήσουμε κατά μέρος τη ντροπή... που δεν είναι κι αυτή μικρό πράμα και που μ' έκαμε ως τα τώρα ν' αναβάλω τη χρεοκοπία! Επρόσμενα, παιδιά μου, νά 'ρθουν οι σοδειές. Μ' εγέλασαν... Κι οι στενοχώριες όσο πάει και αξαίνουν! Μα να που βρίσκεται ένας τρόπος, για να τα φτιάκω όλα!

Η γριά αρχόντισσα εστάθηκε ολομεμιάς ακίνητη, εσταύρωσε τα χέρια της, εδάγκασε τα χείλη της και προσεχτική τον κοιτάξε.

-Στο χέρι σου κρέμεται, ξανάπε ο γέρος, εσέ Ευλαλία, όλο το σπίτι, αν θέλεις εσύ γλιτώνει. Ναι, γλιτώνει, αν θέλεις εσύ Ευλαλία.

-Εγώ; είπε η κόρη φοβισμένη...

Ο γέρος δεν ήξερε πώς να αρχίσει. Εκατέβασε το βλέμμα, έσιαξε το πανωφόρι του σα να κρύωνε, εκοκκίνισε, έβηξε, εκουνήθηκε και τέλος είπε συλλογισμένος:

-Ο Αριστείδης Στεριώτης, ο γιατρός... τότε ξέρετε όλοι!

Κι εσώπασε πάλι για κάμποση ώρα.

-Ναι, ξακολούθησε έπειτα περίτρομος, αυτός έχει τα περισσότερα χαρτιά μου στο συρτάρι του... Δεν ξέρω πώς τα απόχτησε... Αλλά δε θέλω να πω αυτό. Είναι πλούσιος... θα δώσει καιρό για να πλερώσω... φτάνει μόνο... Α, Ευλαλία, μου μίλησε σήμερα... Ήρθε εδώ ο Χαντρινός, με κουβέντιασε πολλές ώρες... Άκουσέ με, Ευλαλία... σε θέλει γυναίκα του! Μπαίνει εδώ μέσα γαμπρός και μας φτιάχνει τες δουλειές μας, όπως εκείνος ξέρει. Φυσικά δεν έδωκα λόγον κανένα... Α, Ευλαλία...

-Ποτέ! ανάκραξε η Ευλαλία, σταυρώνοντας τα χέρια της. Και το πρόσωπό της εγίνηκε κατακόκκινο.

-Όπως θέλεις, Ευλαλία, αποκρίθηκε γλυκά ο πατέρας, σιάνοντας πάλι το παλιό πανωφόρι του... Το δίκιο είναι δικό σου, Ευλαλία. Εγώ να σε βιάσω, ω παιδί μου... Ποτέ... Αλλά... η ανάγκη, η περίσταση... Γι' αυτό μιλώ... Τον ήθελα, λες, γαμπρό μου, Ευλαλία, το γιο του Δήμου; Εγώ! Αλλά πάλι είναι πολύ καλός νέος... Όχι; Τι να γίνει... Στα σημερινά τα χάλια, δε σας φαίνεται... θα 'πρεπε να δεχτούμε!

Η Ευλαλία εδάκρυσε τώρα από τη στενοχώρια κι έτρεμε:

-Όχι! είπε με σταθερή φωνή. Όχι.

-Η ανάγκη, είπε ο Σπύρος μ' ένα χαμόγελο αδιαφορίας, κυβερνάει τον κόσμο... Θα 'θελα, λες, Ευλαλία, να προτιμήσω εγώ τη θυγατέρα του Αστέρη... Μου αρέσουν καλύτερα άλλες... Κι όμως... γιατί πρέπει κανείς να ζήσει!

Τώρα κι η μητέρα άξαφνα χαμογέλασε μέσα στα δάκρυά της. Όλος εκείνος ο κόσμος, που ήταν τριγύρω της, την εγέμιζε ελπίδες... Σε μία στιγμή το βαρύ σκοτάδι της συμφοράς τους είχε λιώσει στην καρδιά της, εδιορθωνόνταν τα πάντα, οι φροντίδες της εχάνονταν... Της πέρασε από το νου η ιδέα πως η κόρη της η Ευλαλία θα σφάλιζε έτσι για πάντα τη ζωή της και να ονειρευόταν, την είδε ομπρός της πλουσιοντυμένην, ελεύτερη, ωραία, προσκυνημένην απ' όλη τη χώρα!... Ο

πλούσιος άνθρωπος, που προσφέρονόταν, ήταν τέλος πάντων ένας επιστήμονας κι είχε τη δύναμη να βοηθήσει αληθινά το ξεπεσμένο σπίτι, είχε τη δύναμη αυτός να μην αφήκει να χαθεί ολότελα το δικό της, που και για κείνο ελαχταρούσε κι ήταν παρέτοιμη για όλα τούτα να του συγχωρήσει και τα ελαττώματά του, αν είχε και να λησμονήσει τη χυδαία καταγωγή του!

Μα ο Γιώργης εκούνησε πικρά το κεφάλι κι είπε:

-Δεν είναι άδικο να θυσιαστεί για μας;

-Θα τον έπαιρνα εγώ! είπε με ζωνρή ελπίδα η Λουίζα.

Εκείνη αδιαφορούσε για τον άνθρωπο και για την καταγωγή του κι ήξερε μόνο πως ήταν φτωχή, πως με τα πλούτη του θα μπορούσε να ζήσει μέσα στον κόσμο που εχαιρότουν τη ζωή, χωρίς αγώνες, χωρίς αδιάκοπες φροντίδες, χωρίς στενόχωρες ανάγκες· ήξερε πως το χρήμα χαρίζει δύναμη σ' εκείνους που το 'χουν, γι' αυτό θα τον έπαιρνε εκείνη χωρίς να διστάζει ούτε στιγμή, χωρίς να πολυσυλλογιστεί την πράξη...

-Καημένη Λουίζα, της είπε η μάνα μ' ένα καινούριο τρυφερό δάκρυ· την Ευλαλία θέλει! Τώρα καταλαβαίνω, γιατί τόσον καιρό μας κοιτάζε... Δεν είχε σκοπό να γελάσει. Ω, Ευλαλία, άκουσέ με, εμέ τη μητέρα σου... μην καταφρονήσεις την τύχη σου! Σήμερα μάλιστα... Θα 'μαι ξέγνοιαστη για σένα, όταν θα κλείσω τα μάτια. Θα ξαλαφρώσεις ως κι εμάς!

-Ποτέ! αποκρίθηκε με απόφαση τώρα η Ευλαλία μπλέκοντας τα δάχτυλά της και κοιτάζοντας χάμου. Κι αισθάνθηκε πως η καρδιά της εφούσκωνε. Αισθάνθηκε πως ήταν άνθρωπος με δικαιώματα στη ζωή, πως άλλος κανένας δεν ημπορούσε και δεν έπρεπε να εξουσιάζει και να εμπορευτεί το κορμί της, να την υποτάξει στη θέλησή του, να ζητήσει από αυτήν τη θυσία της αγάπης της! Με ποιο δικαίωμα αυτή, για πράγματα αξιοπεριφρόνητα και με δυο νέους στο σπίτι που

μπορούσαν, όσο ήθελαν, να δουλέψουν, με ποιο δικαίωμα θα επίκραине τον άντρα που την αγαπούσε; Ω, ας μην είχε γνωρίσει την αγάπη!

Μα, ω πόσο θα 'ταν ευτυχισμένη, αν εκείνος τώρα την εζητούσε, εκείνος που όταν μιλούσε, που όταν θυμότουν τη φωνή του, έτρεμε! Πόση θα 'ταν η ευτυχία της, αν ό,τι έβλεπε στ' όνειρό της εγινότουν αλήθεια!

-Ποτέ! Ξαναφώναξε. Δεν παίρνω εκείνον τον άνθρωπο... Δεν μπορώ.

Τα ωραία της μάτια άστραψαν ασυνήθιστα κι ήταν υγρά· τα μάγουλά της ζεστά και κόκκινα, η καρδιά της ήθελε να σπάσει τα στήθη της. Οι δύο νέοι κοιτάζαν ανήσυχοι ο ένας τον άλλον, η Λουίζα εγέλασε σαρκαστικά ρίχνοντας ένα βλέμμα στον ένα κατόπι στον άλλον παραξενεμένη από τα λόγια και από την ταραχή της αδερφής της, η μητέρα είχε κατεβασμένο το βλέφαρο κι έμενε σιωπηλή και στενοχωρημένη· και τέλος ο πατέρας της είπε ντροπαλά, σιάνοντας πάλι το παλιό πανωφόρι του, σα να κρύωνε:

-Έχεις στο νου σου τον Άλκη;

-Ναι, αποκρίθηκε χωρίς δισταγμό, ενώ τα δάκρυα της έβρεχαν το πρόσωπο.

-Η καημένη, εμουρμούρισε η μάνα ρίχνοντάς της ένα βλέμμα συμπόνιας...

Κι εθυμήθηκε τα νέα της χρόνια. Ο κόσμος άλλαζε γοργά, γοργά... Κι όμως η ανθρώπινη καρδιά έμνησκε πάντα η ίδια! Έβλεπε τώρα πάλι μπροστά της ανανεωμένην την ιστορία της... Ως και η κυρία Οφιομάχου είχε αγαπήσει, όταν ήταν κόρη, αλλά άτολμα, κρυφά κι αμίλητα, φυλάγοντας μέσα στη ζέστη της παρθενικής καρδιάς της το αγνό εκείνο λουλούδι της νιότης της, που του μελλότουν να μαραθεί! Κι ο νέος που αγαπούσε ήταν τίμιος και καλός και ωραίος, αλλά δεν ήταν

πλούσιος... Κι είχε πιστέψει πως μ' εκείνον μονάχα θα 'βρισκε την ευτυχία... και μία στιγμή ενόμιζε πως θα τον έπαιρνε... και της εφαινότουν τόσο φυσικό το να τον αγαπάει! Όταν ολομεμιάς οι γονέοι της την είχαν δώσει του Οφιομάχου, χωρίς ούτε να τη ρωτήσουν, όπως ήταν η συνήθεια της εποχής... Τον είχαν προτιμήσει, γιατί ήταν πλούσιος και αριστοκράτης... Κι αυτή δεν είχε βρει ούτε τη δύναμη, ούτε τη θέληση ν' αντισταθεί στην απόφασή τους και έτσι έμεινε για πάντα κρυφή η ταπεινή της αγάπη, θαμμένη μέσα στα φυλλοκάρδια της. Και ο νέος της αγάπης της ήταν ο πατέρας του Άλκη, ο Αγησίλαος Σωζόμενος, που ησυχικοιμότουν τώρα μέσα στον τάφο του πρώιμα πεθαμένος, νικημένος και κείνος από τον αγώνα της ζωής. Κι ούτε εκείνος δεν είχε μάθει ποτέ από τα στόμα της την αγάπη της, ούτε τότες που ήταν ελεύθερη κόρη, ούτε έπειτα που 'χε πάρει τον Οφιομάχο, γιατί η ευγενική αρχόντισσα είχε ζήσει τιμημένα όλην την ασήμαντη ζωή της, κλεισμένη στο σπίτι της, έχοντας επιμέλεια για τον άντρα της μόνο και τα παιδιά της· και σιγά σιγά είχε συμμορφωθεί με την τύχη της. Είχε προστάξει της καρδιάς της να σωπάσει· είχε κλείσει τα μάτια· έκαμε δύναμη στον εαυτό της· και χωρίς παράπονο είχε υποφέρει όλες τες πικρές ώρες της ζωής κι έπειτα θανάτους και λύπες, όπως ήταν και τώρα παρέτοιμη να δεχτεί τη στενοχώρια της φτώχειας!

-Πώς θα 'μουν άπιστη; ξαναφώναξε η Ευλαλία έπειτα από μία μακρινή σιωπή.

-Δε μας ρώτησες, Ευλαλία, και για τούτο δεν είσαι δεμένη! είπε με σοβαρό ύφος ο Οφιομάχος στενοχωρημένος από τα δάκρυα που εχυνότουν τριγύρω του και που τα 'κανε εκείνος να στάζουν... Και γω, Ευλαλία, σου ζητώ σήμερα να θυσιαστείς για μας... και να μη μας ρίξεις στο δρόμο... Γιατί κλαις; Αυτό δεν είναι το κακό σου... Ω, φτάνει! Ω, φτάνει!

-Δε μας ελογάριασες! είπε χαμογελώντας αδιάφορα ο Σπύρος και βάζοντας στο νου του πως εύκολα αλλαξογνωμούν οι γυναίκες... Να 'χα πάρει τουλάχιστο εγώ τη θυγατέρα του

Αστέρη, να 'χε πεθάνει τέλος κι ο κακόμοιρος ο Βαλσάμης κι έτσι να 'ταν κι ο Γιώργης ξέγνοιαστος... Θα μπορούσαμε εμείς φυσικά να βοηθούσαμε... Μα έτσι; Αν ο γιατρός θυμώσει; Κι αν μας βγάλει στο δρόμο... Τότες... τότες... Έχετε γεια, ονειράτα χρυσά! Ο Αστέρης δε θα μου δώσει βέβαια τη θυγατέρα του, η Λουίζα δε θα παντρευτεί ποτέ, ο Γιώργης... ποιος ξέρει!... και μονάχα εσύ μπορείς να γλιτώσεις... κι ούτε συ ίσως, γιατί ο Σωζόμενος μπορεί και να μη σε θελήσει... γιατί έχει κακήν υγεία!

-Η καημένη! εμουρμούρισε πάλι αναστενάζοντας η μητέρα. Αργά ή γρήγορα η Ευλαλία θα πλερώσει τες κακοκεφαλιές σας. Μα ωστόσο θα περάσει, είμαι βέβαιη, καλά με το Στεριώτη. Ας έχει από τα τώρα την ευκή μου!

Κι ο Γιώργης, που ο αδερφός του είχε μελετήσει την παράνομη αγάπη του, εκατέβασε ντροπιασμένος το κεφάλι, συγκρίνοντας το πάθος του με την παρθενική τρυφερότητα της αδερφής του, που τώρα οι άλλοι ήταν παρότοιμοι να τη θυσιάσουν στες κοινωνικές κι άδικες αδυναμίες τους. Κι είπε του αδερφού του:

-Γιατί ανακατεύεις εδώ τες δουλειές μας; Ας ιδούμε τι πρέπει να γίνει... Υπάρχει, λέω, κάποια διαφορά.

Κι εγέλασε σαρκαστικά.

Και με το νου του ξανάειδε ο Γιώργης το φίλο του λυπημένον, αποκαρδιωμένον, γιατί του 'παιζαν όλοι μαζί το παιγνίδι. Εμάραιναν, όλοι μαζί εκείνην την αθώα αγάπη πριν ριζοβολήσει, πριν απλώσει κλώνους και κλάδους θυσιάζοντάς την σε τόσες ταπεινές αδυναμίες. Το χρήμα ήταν τό που δηλητηρίαζε, που εσκοτώνε εκείνην την ευτυχία! Κι ερωτούσε τώρα τον εαυτό του μη δεν ήταν καλύτερο ν' αποδεχτούν τον πόλεμο του Στεριώτη, να περιορίσουν όλοι τα έξοδά τους και ν' αρχίσουν μίαν καινούρια ζωή δημιουργίας... Ο γέρος βέβαια θα πέθαινε καλύτερα παρά να συγκλίνει στην ιδέα της χρεοκοπίας και μάλιστα τώρα, που ο πλούσιος γιατρός του

πρόσφερενε ένα εύκολο τρόπο για να την ξεφύγει· κι η μητέρα ήταν από τα τώρα σύμφωνη μαζί του, έβρισκε ως κι εκείνη ορθή τη διόρθωση, που θεόσταλτη τους επαρουσιαζότουν... Ο γέρος δεν έκρινε βέβαια άξιον για τη θυγατέρα του έναν άνθρωπο που τον εθεωρούσε πρόστυχο και πολύ κατώτερό του, της τον έδινε μόνο, για να ελευτερωθεί από τ' ανυπόφερτα βάρη, από φαρμακερές καθημερινές φροντίδες και για να μη διαλαληθεί περσότερο ο ξεπεσμός τους... Ο γιατρός με τα πλούτη του έπαιζε αυτήν τη στιγμή όπως ήθελε όλην την οικογένεια του Οφιομάχου κι αποχτούσε δικαιώματα, για να ονομαστεί σωτήρας της... Πικρά εσυλλογιζότουν κιόλας ο Γιώργης πως ο γέρος είχε φτάσει σ' αυτήν την καταστροφή, σ' αυτήν την ταπείνωση, χωρίς βέβαια να σπαταλήσει ούτε τα μισά απ' όσα χρωστούσε, γιατί φυσικά τα διάφορα θα 'ταν περισσότερα... Και στ' άνομα εκείνα κέρδη έπρεπε να θυσιαστούν ο Άλκης, η Ευλαλία, το αίσθημά τους, η ζωή τους! Μα ήταν αληθινά θυσία; Ή δεν ήταν κιόλας το λογικότερο και το καλύτερο και για τον Άλκη και για την Ευλαλία να τελεσφορήσει το συνοικέσιο εκείνο με το γιατρό και να λησμονήσουν κι οι δυο τους έναν έρωτα που δε θα μπορούσε ίσως να τους ευτυχίσει; Δεν έπρεπε τέλος πάντων κι εκείνοι να υποταχτούν σε κάποιες συνθήκες που κυριαρχούσαν στον κόσμο; Και δεν χρειαζότουν και στον Άλκη μία ανεξάρτητη κοινωνική ζωή, μία ζωή που η Ευλαλία δε θα μπορούσε να του δημιουργήσει, αν ήθελε να προκόψουν οι ιδέες του και να βασταχτεί γερή η αδύνατη υγεία του;

Ζαλισμένος απ' όλους αυτούς τους αντίθετους στοχασμούς του, ο Γιώργης κοιτάξε με αγάπη την Ευλαλία, που 'χε ανασηκώσει τώρα πάλι το λυπημένο της πρόσωπο κι εθαύμασε χωρίς να το θέλει την ομορφιά της αδερφής του.

-Είσαι ελεύτερη, της είπε.

-Τον αγαπά! απάντησε εκείνη περήφανα.

-Ας μη χαθούμε, ξανάπε παρακαλώντας ο Οφιομάχος. Και κουρασμένος εσηκώθηκε από τον καναπέ:

-Ένα ναι δικό σου διορθώνει τα πάντα, Ευλαλία! Έχω άσπρα τα μαλλιά, Ευλαλία... Δε θα μ' αφήσεις να ντροπιαστώ. Ας πάω στον Άδη όπως έζησα!

Κι η μητέρα είχε συνέρθει τώρα από τη συγκίνησή της κι είχε συλλογιστεί πως κι αυτή σιγά σιγά είχε συνηθίσει με τον άντρα της... Έπειτα είχε αγαπήσει αληθινά τον πατέρα των παιδιών της και χωρίς τες πίκρες που της είχαν λάχει, η ζωή της είχε σταθεί όλη ήσυχη, τιμημένη κι όμορφη μέσα στο σπίτι των Οφιομάχων. Κι είπε:

-Δε βλέπω, Ευλαλία, τι κακό θα πάθεις, αν ακούσεις τον πατέρα σου... Μπορείς να αγαπάς τον Άλκη!... Η αγάπη του θα 'ναι για όλη τη ζωή σου μία γλυκιά θύμηση!

Τέτοια ήταν και η δική της η αγάπη. Ένα λουλούδι ξερό, φυλαμένο σε κάποιο βιβλίο του καιρού της... Λουλούδι που 'χε βαστάξει τόσους χρόνους την ταπεινή μοσκοβολιά...

-Ούτε ο Άλκης, ξανάπε, δε θα θελήσει τόση καταστροφή!

-Θα ιδούμε! είπε τέλος ο Γιώργης... θα ιδούμε...

Κι εκουβέντιασαν ακόμη για πολλήν ώρα κι ωστόσο είχε έρθει το βράδυ...

Κι ήταν αργά πλια, όταν ο Πέτρος Αθάνατος εφάνηκε στην πόρτα της τραπεζαρίας. Ήταν ένας νέος άσκημος, μαυριδερός, με μεγάλο κεφάλι, αλλά με ωραία, ζωηρά και μαύρα μάτια. Εφαινότουν άγριος πάντα· τα ρούχα ήταν παλιά κι αμελημένα κι επήγαινε σκυφτός και σκεβρωμένος κρατώντας στα δυο του χέρια το παλιό μαλακό του καπέλο, που δεν ήξερε τι να το κάμει.

Εσταμάτησε στην πόρτα, εχαιρέτησε αδέξια κι εκοίταξε περίεργος μέσα στην κάμαρα.

Ο γέρος Οφιομάχος εμιλούσε αδιάφορα με τους δύο γιους του καθισμένους στο βαθύ καναπέ, κι ο Πέτρος τους κοιτάζε με απαρατήρητη ειρωνεία. Τώρα είχαν σωπάσει κι οι τρεις τους κι ο γέρος έσιαζε από συνήθεια το παλιό πανωφόρι του σα να κρύωνε κι αντιχαιρέτησε έπειτα με χαρά τον Πέτρο, προσκαλώντας τον να καθίσει σιμά του.

Μα ο Πέτρος δεν εσάλεψε κι είπε μ' ένα σαρκαστικό χαμόγελο του Γιώργη χωρίς ούτε να τον κοιτάξει:

-Γιώργη, η κυρία Αιμίλια Βαλσάμη με στέλνει να σου ειπώ πως απόψε σε θέλουν στο σπίτι... θα 'χουν, λέει, κάποιους ξένους.

Κι εγέλασε ένα άσκημο γέλιο.

-Καλά! του αποκρίθηκε ο Γιώργης σα ντροπιασμένος...

-Και ο Βαλσάμης τι κάνει; ερώτησε άξαφνα με περιέργεια ο Οφιομάχος σα να έβγαινε από ένα όνειρο...

-Ως και οι άρχοντες, είπε με το ίδιο γέλιο του ο Πέτρος, είναι σαν τους άλλους ανθρώπους... πεθαίνουν και κείνοι καθώς και οι φτωχοί! Διαφορές δεν ξέρει ο χάρος... τους παίρνει όλους το ίδιο... Ο Βαλσάμης; ε, ο Βαλσάμης πεθαίνει! Αυτό είναι βέβαιο... Μόνο που δε βιάζεται!... Και τι μ' αυτό; Σαν ένα μυρμήγκι της γης! Καληώρα του... Δε θα βγάλει το καλοκαίρι... Φτυει το αίμα κάθε μέρα... ε, Γιώργη; Τι λες;

Κι εξαναγέλασε με κακοσύνη.

Ο Γιώργης δεν αποκρίθηκε, ταραγμένος από τον τρόπο του. Κι ο Πέτρος Αθάνατος ξακολούθησε τότες με τον ίδιο σαρκασμό, σα να μιλούσε μονάχα με τον εαυτό του:

-Το χρήμα, το χρήμα! Αυτό είναι η πηγή κάθε κακού! Χωρίς αυτό δε θα 'μounα εγώ σήμερα στο σπίτι της Αιμίλιας ό,τι είμαι μονάχα: λίγος δούλος, λίγο φίλος, λίγο μεσίτης της.

Κι εξαναγέλασε θυμωμένος... Κι όλο γελώντας ακόμη εχαιρέτησε αδέξια ο παράξενος άνθρωπος και βιαστικά εβγήκε από την κάμαρα.

Τον άκουσαν να κατεβαίνει τη σκάλα βαριά. Εκοιταχτήκαν στα μάτια κι οι τρεις τους κι εγέλασαν· μα ο Γιώργης εφαντάστηκε πως ανάμεσα στα βαριά του πατήματα είχε ακούσει κι έναν αναστεναγμό.